

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

1994 YILINDAN GÜNÜMÜZE KADAR
AFGANİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ

Humayun BEGZAD

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

Konya-2012

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Humayun BEGZAD

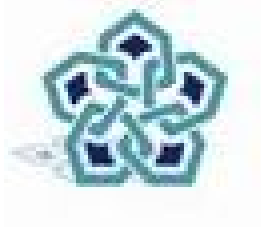
T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

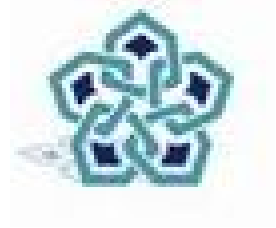
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Humayun BEGZAD tarafından hazırlanan “1994 Yılından Günümüze Kadar Afganistan’da Din Eğitimi” başlıklı bu çalışma 04/09/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR	(Danışman)	
Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU	(Üye)	
Doç. Dr. Fikret KARAPINAR	(Üye)	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

**1994 YILINDAN GÜNÜMÜZE KADAR
AFGANİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ**

Bu çalışmamızın birinci bölümünde Afganistan'ın sosyal, kültürel ve ekonomisini irdeledik, ikinci bölümünde Afganistan'da din eğitiminin geçmişini (1994'e kadar) İslam öncesi ve sonrasını ele aldık, üçüncü bölümünde ise 1994 yılından günümüze kadar incelemeye çalıştık. Afganistan stratejik bir coğrafi yapıya sahip olduğundan tarih boyunca çeşitli güçlerin akınına uğramıştır. Dolayısıyla Afganistan çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir merkez özelliği taşımaktadır. İktisadi ve sosyal bakımdan az gelişmiş bir ülke olan Afganistan'da eğitim ve öğretim kurumları yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı ülkede okuma yazma oranı çok düşüktür.

Afganistan'da dini eğitim kurumları, yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın dini eğitim veren kurumlar, halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur'an kursları, büyük medreseler ve camilerdir. Örgün dini eğitim kurumları ise, Maarif bakanlığına bağlı bazı büyük medreseler ve darulhüffazlardır ve Yükseköğretim Bakanlıkları'na bağlı ise ve şeriat fakülteleridir ve diğer fakültelerde okutulan sakafat dersleridir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

**A SURVEY INTO THE RELIGIOUS EDUCATION IN
AFGHANISTAN FROM THE YEAR 1994 UP TO THE PRESENT
TIME**

In the first chapter of this study, I have investigated the social, cultural and economic situation of Afghanistan, while I have examined in the second chapter the history of religious education in Afghanistan (until the year 1994), addressing the pre-Islamic and Islamic periods. In the third chapter, I have studied the period from 1994 up to the present time. Since Afghanistan is located in a strategically important region, it has come under many foreign attacks throughout history. Therefore, the country is the center and host of various cultures and beliefs. In Afghanistan, an underdeveloped country in economical and social aspects, educational institutions have failed to reach an adequate level. Rate of literacy is very low in the country in which the great majority of the population has been living in rural areas.

Religious education institutions in Afghanistan are divided into two: the formal and the informal. The latter are the schools of Qur'an, big traditional religious schools, i.e., the *madrasas*, and mosques, all of them being financially supported and maintained by the people, whereas the former are those big *madrasas* which are administered by the Ministry of Education as well as the religious high schools known as *Dar al-Huffaz*. There are also Theology Schools which are administered by the Ministry of Higher Education as well as the compulsory courses of religion and culture in other institutions of higher education.

ÖNSÖZ

Afganistan, tarihsel akışı içerisinde, sürekli istilalara maruz kalmış bir ülkedir. Bunun için, şimdilerde Maarif Bakanlığınca oluşturulmaya çalışılan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapılandırılması ve köklü bir değişikliğe gidilebilme zemini, hiçbir zaman bu kadar oluşmamıştır. Yakın tarihteki iktidarı ele geçirme merkezli darbeler, Rus işgali, Taliban zulmü ve Amerikan istilasında canının derdine düşen halk, zaruri dini bilgilerini, camii ve medreselerden öğrenip devamlı savaşmak zorunda kalmıştır.

Eğitim ve öğretim çok masraflı bir iştir. Türkiye bütçesinden en fazla payın eğitim ve öğretime ayrıldığı düşünülürse, iç savaşlardan harap ve bitap düşmüş olan Afganistan’da, eğitim ve öğretimin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasının bir hayli zaman alacağı izahtan varestedir. Biz bu çalışmamızla Afganistan’ın tarihi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yapısının fotoğrafını tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız “Giriş” dışında üç bölümden oluşmaktadır, “Giriş”te Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı eğitim kurumlarında din eğitimi ve yaygın eğitim kurumlarına değindik. Birinci bölümde Afganistan’ın sosyal ve kültürel yapısını irdeledik. İkinci bölümünde, Afganistan’da din eğitiminin geçmişi (1994’e kadar), İslam öncesi ve sonrasındaki eğitimi ele aldık. Üçüncü bölümünde ise Afganistan’da 1994 yılından günümüze kadar din eğitimi, ilkokul, ortaokul ve şeriat fakültelerinde okutulan din eğitimi kitaplarını ve ders müfredatlarını şematik olarak göstermeye çalıştık.

Bu fırsatı bana veren ve çalışmamda her zaman yardımlarını ve desteğini benden esirgemeyen, saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırma sırasında kıymetli görüşlerine başvurduğum ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU’na da teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1
1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Çalışmanın Önemi	2
3. Çalışmanın Sınırları	2
4. Çalışmanın Yöntemleri	3
BİRİNCİ BÖLÜM Afganistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	4
1. Afganistan Tarihine Genel bir Bakış	4
1.1. Coğrafi Durumu	13
1.2. Nüfusu ve Etnik Yapısı	14
1.2.1. Peştunlar	15
1.2.2. Türkler	15
1.2.3. Tacikler.....	16
1.2.4. Hazaralar.....	16
1.2.5. Diğer Etnik Gruplar.....	17
1.3. Din ve Mezhepler.....	17
2. Afganistan'ın Siyasi Durumu.....	18
2.1. Afganistan Anayasaları ve Eğitim	19
2.2. Siyasi Partiler ve Muhalif Gruplar.....	20
2.2.1. Kökten dinci partiler.....	20
2.2.2. Liberal partiler	21
2.2.3. Sol Partiler	21

2.3. Afganistan ve İslami Hareketler	21
2.3.1. Hareket-i İslami Afganistan.....	21
2.3.2. Hizb-i İslami Afganistan	22
2.3.3. Hizb-i Vahdet İslami	22
2.3.4. Cemiyet-i İslami.....	22
2.3.5. Mehaz-i Milli İslami.....	22
2.3.6. Cephe-i Necat-i Milli	23
2.3.7. İttihad-i İslami.....	23
2.3.8. Cümbüş-i Milli İslami	23
2.4. Ekonomik Durumu	23
2.4.1. Tarım ve Hayvancılık.....	24
2.4.2. Sanayi ve Endüstri	24
2.4.3. Doğal Kaynaklar ve Madenler.....	25
2.5. Örf ve Adet.....	25
2.5.1. Afganistan’da evlilik.....	25
2.5.2. Afganistan’da Ramazan Bayramı	26
2.5.3. Afganistan’da Kurban Bayramı	28
2.5.4. Afganistan’da Oyunlar	28
İKİNCİ BÖLÜM Afganistan’da Din Eğitiminin Geçmişi (1994’e kadar)	30
1. İslam’dan Önce Afganistan’da Eğitim	30
2. İslam Sonrası Afganistan’da Eğitim.....	30
2.1. Emir Şir Ali Han Döneminde Eğitim.....	31
2.2. Emir Habibullah Döneminde Eğitim	31
2.3. Amanullah Han Döneminde Eğitim (1919-1929)	31
2.4. Amanullah Hanın Türkiye Gezisi ve Anlaşmaları.....	32
2.5. Nadir Han Döneminde Eğitim.....	33
2.6. Zahir Şah Döneminde Eğitim (1933-1973).....	33
2.7. Davut Han Döneminde Eğitim	33
2.8. Taraki Döneminde Eğitim.....	35
2.9. Babrek Karmal ve Dr. Necibullah Döneminde Eğitim.....	35
2.10. Mücahitlerin Döneminde Eğitim	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Afganistan’da 1994 Yılından Günümüze Kadar Din Eğitimi ..	36
1. Afganistan’da Din Eğitimi	36
1.1. Taliban’ın Doğu ve Kandahar’a Girişi (1994).....	36
1.2. Taliban’ın Kabili ele Geçirmesi (1996)	37
1.3. İslamiyet ve Taliban.....	38
1.4. Taliban Döneminde Din Eğitimi	38
1.5. Taliban’ın Yıkılışı ve Amerika’nın Afganistan İşgali	40
2. Günümüzde Afganistan Din Eğitimi ve Eğitim Sistemine Bir Bakış	40
2.1. Temel İlkeler Doğrultusunda Uygulanan Eğitimin Hedef ve Kazanımları	42
2.2. Yaygın Eğitim.....	43
2.3. İlköğretim ve Ortaöğretimde Din Eğitimi.....	43
2.3.1. Okul Öncesi Din Eğitimi	43
2.3.2. Birinci Kademedeki Okutulan Din Eğitimi Kitapları	44
2.3.2.1. Birinci Sınıf Din Eğitimi Kitabı.....	44
2.3.2.2. İkinci Sınıf Din Eğitimi kitabı	45
2.3.2.3. Üçüncü Sınıf Din Eğitimi kitabı	47
2.3.2.4 Dördüncü Sınıf Din Eğitimi kitabı.....	48
2.3.2.5. Beşinci Sınıfın Din Eğitimi Kitapları.....	49
2.3.2.6. Altıncı Sınıfın Din Eğitimi Kitapları.....	50
2.3.3. Ortaokul ve Liselerde Okutulan Din Eğitimi Kitapları.....	53
2.3.3.1. Yedinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları	53
2.3.3.2. Sekizinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları	57
2.3.3.3. Dokuzuncu Sınıf Din Eğitimi Kitapları.....	59
2.3.3.4. Onuncu Sınıf Din Eğitimi Kitapları	62
2.3.3.5. Onbirinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları.....	65
2.3.3.6. Onikinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları	66
2.4. Yüksek Öğretimde Din Eğitimi	73
2.4.1. Şeriat Fakültelerinin Genel Hedefleri	75
2.4.2. Ders ve Müfredat Programları	77
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	80
BİBLİYOGRAFYA	82

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a. g. e.	: Adı Geçen Eser
B.M.	: Birleşmiş Milletler
b.	: Bin (Arapça “oğlu”)
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
ISAF.	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
ISI.	: Pakistan İstihbarat Servisi
M.	: Milat
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.b.	: Ve Benzeri
v.s.	: Vesaire
Yay.	: Yayın Evi

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: İlkokul 3. sınıfa kadar haftalık ders programları ve müfredatları.....	51
Tablo-2: İlkokul 4. sınıf haftalık ders programları.....	51
Tablo-3: İlkokul 5. sınıf haftalık ders programları.....	52
Tablo-4: İlkokul 6. sınıf haftalık ders programları.....	52
Tablo-5: Ortaokul 7. sınıf haftalık ders programı.....	68
Tablo-6: Ortaokul 8. sınıf haftalık ders programları.....	69
Tablo-7: Ortaokul 9. sınıf haftalık ders programları.....	70
Tablo-8: Lise 10. sınıf haftalık ders programları.....	71
Tablo-9: Lise 11. sınıf haftalık ders programları.....	72
Tablo-10: Lise 12. sınıf haftalık ders programları.....	73
Tablo-11: Şeriat Fakülesi 1. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları.....	77
Tablo-12: Şeriat Fakülesi 2. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları.....	78
Tablo-13: Şeriat Fakülesi 3. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları.....	78
Tablo-14: Şeriat Fakülesi 4. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları.....	79

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Afganistan, stratejik bir coğrafi yapıya sahip olduğundan, tarih boyunca çeşitli güçlerin akınına uğraşmıştır. Bunun sonucu olarak da Afganistan, çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir merkez haline gelmiştir. İslam dininin kabulünden sonraki dönemlerde Gazneli (998-1030), Selçuklu, Timurlu ve Babürlüler (1483-1530) gibi Türk Devletlerinin idaresi altına giren Afganistan'da birçok eğitim kurumu kurulmuştur. Türklerden sonra bu topraklara hâkim olan Peştun (Afgan) asıllı Ahmet Şah döneminde, ilmi yönden bir gerileme yaşanmıştır. Afganistan'ın son Türk Hükümdarı olan Nadir Afşar'ın ölümünden sonra bölgede hâkim olan Ahmet Şah (1747), Afganistan Kraliyetini kurmuş ve topraklarını genişletmek için savaştan savaşa koşmuş; bu sebeple bölgede ilmi yönden aksaklıklar meydana gelmiştir. 1900'lü yıllarda Amanullah Han ve Mehmud Terzi gibi kişilerin başını çektiği bir modernleşme ve eğitimi sistemleştirme hareketi başlatılmış ise de bu hareketler, muhafazakâr din adamları tarafından engellenmiştir.

Zahir Şah döneminde ülkede tam bir monarşinin hâkim olması, ülke halkının dünyaya açılmasına ve dünyada olup bitenleri takip etmelerine engel olmuştur. Bu yıllarda bölge ülkeleri arasında, her alanda geri kalmış bir ülke konumuna gelen Afganistan'da Davut Han'ın Cumhuriyeti kurmasıyla bazı yeni gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu yıllardan sonra Rus işgalinin yanı sıra ülkede çıkan iç savaşlar ülkeyi yaşanmaz hale getirmiştir. Düzenli bir eğitim sistemine sahip olmayan Afganistan'da okuma-yazma oranı çok düşüktür. Afganistan ekonomik yönden de dünyada en fakir ülkeler arasında yer almaktadır. Din eğitimi konusunda çok hassas olan Afganistan halkı, çocuklarının dini eğitimi almaları için, ülkenin en önemli eğitim kurumu durumunda olan medreselere göndermişlerdir. Ülkenin Milli Eğitim sisteminin de üzerinde durduğu konu, çocukların dini alanda gerekli eğitimi almalarını sağlamaktır.

Eğitim programının hedeflerini belirlemede, ülkenin öncelikli ihtiyaçlarının, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik durumunun dikkate alınması, program hazırlama

ve geliştirmede temel ilkelere dendir. Bu bağlamda önemli bir dönüm noktası olan 1994'ten günümüze din eğitimi anlayışı ve programlarının geçirdiği süreci incelemek; buna göre Afganistan'da din eğitiminin mevcut durumunu ortaya çıkarmak, çalışmamızın temel amacını oluşturmuştur.

2. Çalışmanın Önemi

Din bir toplumun ahlakını, tarihini, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını etkileyen ve yönlendiren önemli bir faktördür. Afganistan etnik yapısı itibari ile mozaik bir ülkedir. Dolayısıyla sosyo-kültürel yapısında çeşitlilik arz etmektedir. Toplumun ortak noktasını ise büyük ölçüde din teşkil etmektedir.

Toplum kültürünün eğitim çağındaki genç kuşaklara aktarılması, kültürün korunmasını sağladığı gibi devamlılığına da katkı sağlar. Kültürün temel ve manevi unsurlarından birisi de dindir. Din, kültürü besleyen, koruyan ve geliştiren bir değer olduğu kadar; kültürün gelişim ve yenileşmesinde engelleyici bir faktör de olabilir. Bunun için dinin doğru öğrenilip, doğru yaşanması gerekir. Bu bağlamda din eğitiminin incelenmesi, kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında en önemli unsurdur. Böylece din, bir üst değer olarak doğru anlaşılıp doğru anlatılabilir. Bu da ancak eğitim-öğretimle gerçekleştirilebilir.

3. Çalışmanın Sınırları

Bilindiği üzere Afganistan, coğrafi konumu itibariyle jeopolitik özelliğe sahip, halkının büyük bir kısmının tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı, ekonomik yapısı ile gelişmemiş olan bir Asya ülkesidir. Afganistan farklı dinî inanç ve etnik gruplardan oluşan, kültürel yapısı ile sık sık iç çatışmalar yaşayan ve dünya kamuoyunda adı iç ve dış çatışmalarla duyulan bir İslâm ülkesidir. Afganistan, Coğrafi, tarihi, kültürel yapısı, ekonomik durumu itibariyle çeşitli çalışmalara ve bilimsel araştırmalara konu olmuşsa da, Afganistan'da eğitim ve din eğitimi ile ilgili yapılmış araştırmalar oldukça azdır.

Afganistan'da Din Eğitimi incelemesi konulu çalışmamızda, 1994'ten günümüze kadar geçen süreçte din eğitimi araştırmaya çalıştık.

4. Çalışmanın Yöntemleri

Afganistan siyasi tarihi, çok çalkantılı geçtiğinden dolayı, tarih, siyaset ve kültürel hayat alanları dışında bilimsel bilgi ve belge oldukça sınırlıdır. Bilimsel araştırmalar yapılmışsa da savaş ve iç çatışmalar nedeniyle pek çoğu yakılmış ya da kaybolmuştur.

Araştırmada, Afganistan, Türkiye ve İran'da basılan Türkçe ve Farsça kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Afganistan Maarif ve Yüksek Öğretim Bakanlıklarının verilerinden faydalanılmış ve günümüzde Afganistan'da okutulan ders kitaplarındaki eğitim-öğretim programları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Afganistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı

1. Afganistan Tarihine Genel bir Bakış

İslamiyet'ten Önceki Devir: Afganistan, geçmişte “Ariyana” ve “Horasan” olarak da isimlendirilmiştir.¹ Asya kıtasının istila yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan, eski çağlardan beri, çeşitli orduların hâkimiyet mücadelesi verdiği bir coğrafya olmuştur. Afganistan'ın bu stratejik konumundan ilk faydalananlar, eski İranlılardır.

Milattan önce 500'de İran hükümdarı Dara'nın (1. Darius) orduları, Afganistan'ı işgal ederek güneydeki İndus vadisine inmeye çalışmışlar, bunu üzerine ülke, iki yüzyıla yakın İranlılar'ın hâkimiyetinde kalmıştır. Batıdan gelen büyük İskender, İranlıları yendikten sonra Afganistan'ı işgal etmiş ve Hindukuş dağlarını aşarak Soğdlar ülkesine kadar ulaşmıştır (M.Ö. 331). İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Selevkid krallığı topraklarında kalan Afganistan'a, daha sonra yine Yunan menşeli Baktriana Devleti hâkim olmuştur (M.Ö. 187). Fakat bu hâkimiyetin kurulmasından bir asır sonra, Hidistan'da gelişen Çandragupta Devleti, Baktriana ile amansız bir mücadeleye girişmiş, uzun süre devam eden mücadele sonunda Baktriana Devleti zayıf düşmüş; kuzeyden gelen baskılara da dayanamayıp yıkılmıştır (M.S 50). Afganistan, 50 – 125 yılları arasında, kuzeyden gelen Sakalar'ın (İskitler), 125 – 480 yılları arasında da Türk oldukları tahmin edilen Kuşanlar'ın hâkimiyetleri altında kalmıştır. 480'den sonra ise, Afganistan'a Ak-Hunlar olarak da bilinen Halaç Türkleri gelip yerleşmişlerdir.²

Fakat Ak-Hunlar (Halaç)'ların Afganistan'a geldikten sonra kurdukları devlet, ancak bir asır kadar devam edebilmiştir. Bunun sebebi, bir talihsizlik eseri, kendilerine müttefik olarak seçtikleri Juan Juan'larla beraber, Gök Türkler aleyhinde bir politika takip etmeleridir. 569'da Gök Türklerden yedikleri büyük bir darbe neticesinde devletleri zayıflayan Ak-Hun'ların, 6. asrın sonlarına doğru da

¹ Mir Gulam Muhammed Gubar, *Coğrafya-ı Tarihi Afganistan*, Meyvend Yay., Kabil, 2005, s. 1.

² Mehmet Saray “Afganistan” *DİA*, Yay. İstanbul, 1987, I, s. 404.

hâkimiyetleri sona ermiştir. Fakat devletleri dağılmasına rağmen Ak-Hun'lar memleketi terk etmemişler ve Halaç'lar olarak orada yaşamaya devam etmişlerdir.³

İslamiyet'ten Sonraki Devir: İslamiyet'in Afganistan'a ulaşması, Halife Hz. Osman veya Hz. Muaviye devrinde, Basra valisinin Abdurrahman b. Semüre'yi bölgeye göndermesiyle başladı. Araplar, bu beldede uzun süre kalmadıkları halde, bölgede İslamiyet hızla yayılmaya devam etti. Bundan sonra Afganistan'da herhangi büyük bir kuvvetin hâkimiyet kuramadığı; halkın “Şah” unvanı verilen kabile reisleri tarafından idare edildiği görülmektedir. Bu durum İran'da kurulan Samanî Devleti'nin, 9. Yüzyılın ikinci yarısında, Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal etmesine kadar devam etti. 10. Yüzyılın sonlarına doğru, Samanî Devleti'nin zayıflaması üzerine, ordunun büyük kısmını teşkil eden Türkler, Sabük Tegin önderliğinde, Gazne şehri merkez olmak üzere Gazneli Devleti'ni kurdular. Bilhassa Gazneli Mahmud zamanında (998–1030) Müslüman Türk unsur Afganistan'a iyice yerleşti. Afganistan'daki Gazneli hâkimiyeti, Sultan Mesud'un 1041'de Selçuklulara yenilmesiyle son buldu.

Daha sonra başlayan Selçuklu hâkimiyeti, ülkenin güneydoğusundan Hidistan'a doğru uzanan bölgedeki Gurlular tarafından, zaman zaman tehdit edilmekle beraber, 12. Yüzyılın ortasına kadar devam etti. Son Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in ölümünden sonra, Gurlular Afganistan'ı kontrolleri altına almışlarsa da, 12. Yüzyılın sonlarına doğru Harizmşahlar'a terk etmek zorunda kaldılar. Gur Devleti'nin parçalanmasından sonra Afganistan, Harizmşah sultanı Alâeddin Muhammed tarafından ele geçirildi. Alâeddin'in annesi Türkan Hatun yönetimindeki Harizmşahlar, bu devirde altın çağlarını yaşadılar. Topraklarını doğuda Türkistan'a, batı Irak'a kadar genişlettiler. Kısa bir süre sonra Moğollar bölgeyi istila ederek, ülkeyi yüz elli yıl kadar ellerinde tutular. Moğollar Timur tarafından yıkıldıktan sonra, onun torunlarından Babür, Afganistan'da uzun zaman devam edecek yeni bir devlet kurmayı başardı.⁴

Afganistan merkez olmak üzere, Babür'ün kurduğu bu devlet, yalnız bu ülkeye değil, Hidistan'a da pek çok Türk'ün yeniden yerleşmesini sağlamıştır. Her ne

³ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yay. İstanbul, 1997, s. 27.

⁴ Mehmet Saray, “Afganistan” *DİA*, a.g.e., s. 404-405.

kadar Babür ve oğulları, devletin sınırlarını Hindistan içlerine kadar genişletmişler ise de, Afganistan, Nadir Şah'ın istilasına kadar daima onların kontrolünde kalmıştır. Ne var ki, bu kontrol her zaman sağlıklı yürümemiştir. Devletin zamanla ağırlığını Hindistan'a kaydırması, kuzeyden Özbeklerin ve kuzey batı'dan da Safevilerin Afganistan'a tasallutuna ve dolayısıyla ülkede tedirginliğe yol açmıştır. Nitekim bu huzursuzluk yüzünden Afgan kabilelerinden Yusufzaylar güneye göç ederek Pişaver Vadisine yerleşmişlerdir. Bunun, 17. Asrın ortalarına doğru, Abdalı ile Galzay adını almış olan Halaçların, dağlık bölgelerden inerek, Kandahar ve Zemindaver'in daha verimli alanları ile, Tarnak ve Argandab vadilerine yayılmaları takip etmiştir. 17. Asrın sonlarına doğru Babürlülerde görülen zaaf alametlerinin, 18. Asrın başlarında daha da ağırlaşması, Afganistan'daki kuvvetli kabileleri daha müstakil hareket etmeye sevk etmiştir. Bu hareketler, İranlılar ile Babürlüler arasında sık sık hâkimiyetin değiştiği batı Afganistan'da bilhassa görülmeye başlanmıştır.

Galzaylar ile Abdalilerin öncülüğünü yaptıkları bu kabileler harekâtının neticeleri, ileride Afgan tarihine de yön verdi. Bu arada kabileler harekâtının öncülüğünü yapan Galzaylar ile Abdalilerin, daha önce aralarında mevcut olan rekabet, birincinin Babürlüleri, ikincisinin de Safevileri batı Afganistan'a hâkim olma yolunda desteklemeleri yüzünden düşmanlık haline dönüştü. Bunlardan daha kuvvetli olan Galzaylar, daha sonra tam manasıyla müstakil hareket etmeye başladılar. Bunu gören Abdaliler de Herat'a hâkim oldular; fakat İranlılarla da dostluklarını bozmadılar.⁵

1709 yılında Mirveys Han'ın Kandahar'daki İran Valisi Gurgin Han'a karşı giriştiği ayaklanma, Afganistan'da milli bir devletin uyanışının başlangıcı oldu. Bundan cesaret alan Heratlılar da İranlılara karşı ayaklandı ve bölgede bağımsız bir yönetim kurmayı başardı. Ancak başlangıçtaki bu hareketlerin başarısı pek uzun sürmedi. Nadir Şah, Kandahar ve Herat'ı tekrar ele geçirerek bütün Afganistan'ı yönetimi altında topladı (1738).

Afgan kabilelerine dayanarak ilk milli Afgan devletini kuran, Ahmet Şah Dürani oldu. 17'nci yüzyıl sonlarına doğru Herat civarına gelip yerleşen Adalilerin Sadozay kolunun reisi olan Muhammed Zaman Han'ın oğlu Ahmet Şah, gösterdiği

⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 30–31.

cesaret, zekâ ve kabiliyet ile kısa zamanda Afganistan'ı ele geçiren Türk-İran hükümdarı Nadir Şah'ın gözüne girerek Mazenderan valisi tayin edildi. Nadir Şah'ın seferlerinin çoğuna katılarak komutanlık tecrübesi edinen Ahmet Şah, 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ın içine düştüğü karışıklıktan faydalanarak Kandahar'ı ele geçirdi ve orada Adali reisleri tarafından hükümdar ilan edildi. Bu arada kendisine biat eden kabile reislerinin aldığı bir kararla “inciler incisi” anlamına gelen “Dürri Dürran” unvanı verilen Ahmet Şah, Kabil ve çevresini de devletine kattıktan sonra, sırasıyla Galzayları, Özbekleri, Tacikleri ve diğer kabileleri de idaresi altına alıp Afganistan'ın yegâne hâkimi oldu.⁶ Kurduğu devletin sınırlarını genişletmek amacıyla olan Ahmet Şah Dürrani, 1748–1760 yılları arasında Hidistan'a yaptığı dört seferde Babürlülere karşı başarılar elde etti. Daha sonra da İran'a karşı giriştiği fetih hareketleri ile, Herat ve Meşhed'i ülkesine katmaya muvaffak oldu. Bu arada, İstanbul'a elçi gönderip Osmanlı hükümdarı III. Mustafa'ya, birlikte hareket ederek İran devletini ortadan kaldırmayı teklif ettiyse de müsbet cevap alamadı.

Ahmet Şah, Hidistan'da bir kuvvet haline gelen Şiiler üzerine 1762 ve 1764'te iki sefer yaparak güney hudutlarını emniyet altına aldı.⁷ Ahmet Şah'ın 1773'te ölümünden sonra, yerine geçen oğlu Timur Şah başkenti Kandahar'dan Kabil'e taşımıştır. Timur Şah, devlet işlerinde babası kadar başarılı olamamıştır. Kendisine biat etmesine rağmen kardeşi Süleyman'ı, yapılan dedikodulara inanarak öldürtmüştür. Dış baskılardan dolayı yıpranan devlet de kabileler arasındaki çekişmelerle giderek küçülmeye başlamıştır.

Timur Şah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Zaman Şah yedi senelik saltanatından sonra, kardeşi Mahmut Şah tarafından 1800'de tahttan indirilmiştir. Yaklaşık yarım asır aile ve kabile çekişmeleri ile Afganistan, sürekli bir savaşın içinde kalmıştır. Bu arada Dürrani ailesinden Saduzai ve ondan da Barekzai hanedanına geçen saltanat giderek daha da küçülmüştür.⁸

⁶ Yavuz Selim, “*Afganistan ve Dostum*”, Hiler Yay. Ankara, 2004, s. 37–38.

⁷ Mehmet Saray, “Afganistan”, *a.g.e.*, s. 405.

⁸ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 42–43.

Dost Muhammed, Mahmut Şahı yenerek Kabili ele geçirdikten sonra Afgan devletinin hükümdarı oldu. Ancak Rusların kışkırtması ile Herat'ı almaya kalkışan İran'ın saldırmasından çekinen İngilizler, 1839'da Şiiilerle ittifak yaparak Afganistan'ı işgal ettiler. İngiliz işgalinin Afganistan üzerinde etkileri menfî oldu. Her ne kadar Dost Muhammed üç yıl içinde İngilizleri ülkeden çıkardıysa da dağılan birliğin yeniden sağlanması yıllar aldı. Dost Muhammed'in 1863'te ölümüyle oğulları arasında başlayan saltanat mücadelesi kanlı bir iç savaşa dönüştü. Beş yıl sonra, büyük oğlu ve veliahdı Şir Ali, kardeşlerini yenerek, tek başına tahta hakim oldu (1868).

Ancak Rusların Afganistan'a yaklaşma politikası takip etmeleri üzerine, İngilizler, ülkeyi 1878 sonlarında ikinci defa işgal ettiler. Bu duruma engel olamayan Şir Ali Han, kaçarak, Türkistan'ı işgal etmiş olan Ruslara sığındı ve orada öldü (1879). İngiliz işgalinin 1880'de sona ermesi üzerine, daha önce amcası Şir Ali Han'a yenilip, Türkistan'da Ruslara sığınmış olan Abdurrahman Han, Afgan tahtına geçti (1880). Onun zamanında, İngilizlerin bugünkü güney Afganistan sınırını tespit etmeleri ve Hayber geçidinin Hidistan sınırları (şimdiki Pakistan) içinde bırakılması, pek çok Afganlının anavatan dışında kalmasına yol açtı. İngiliz tekliflerini reddetmesi halinde, ülkenin yeniden işgal edilmesinden korkan Abdurrahman Han, 12 Kasım 1893'te, "Durand Hattı" olarak bilenen antlaşmayı imzalamak mecburiyetinde kaldı. Bu parçalanma daha sonraları Afganistan'ın felaketine yol açan gelişmelerin başlangıcı oldu.

Abdurrahman Han, sağlığının bozulması sebebiyle tahtını büyük oğlu Habibullah Han'a bıraktı. Üç gün sonra da öldü (1901). Habibullah Han ise, babasının döneminde sürgüne gönderilen birçok hanedan mensubunu geri çağırarak yeni görevlere tayin etti. Avrupa teknolojisi de Afganistan'da bu dönemde yayılmaya başladı.⁹ Habibullah Han'ın ölümünden sonra, tahta, oğlu Emir Amanullah Han geçti. 1919 da Amanullah Han'ın çabalarıyla Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını alsa da iç çatışmalar bir türlü sona ermedi.

Emir Amanullah Han, İngilizlerle bir barış anlaşması imzalayıp, başta Türkiye olmak üzere, birçok ülkeyle siyasi ve askeri konularda anlaşma yapılmasını

⁹ Mehmet Saray, "Afganistan" *a.g.e.*, s. 406.

sağladı. Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alarak Afganistan'a yenilikler getirmek istese de halkın ayaklanmaları sonucunda başarılı olamadı. Tahtını, kardeşi İnyetullah Han'a bırakarak kaçmak zorunda kalan Amanullah Han, ailesi ile birlikte İtalya'ya yerleşti.¹⁰ İsyancılara dayanamayarak üç gün sonra kardeşi de Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. İsyancıların lideri Mir Habibullah (Beceyi Sakav) kısa sürede Kabil'i ele geçirdi. Beceyi Sakav, okuma yazma bilmeyen cahil birisidir.

Mir Habibullah, yönetimi ele aldıktan sonra ülke tam anlamıyla çöktü. 9 ay tahtta kalabildi.

Daha önce Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasında başarılı rol oynayan Nadir Han, kardeşleri ile Fransa dan Afganistan'a girdiler (25 Şubat 1929). Nadir Han, Mir Habibullah Hanla savaşıp, 12 Ekim 1929'da Habibullah Hanı yakalayıp idam ettirdi. 16 Ekim 1929'da kendisini Afganistan Şahı ilan etti. 31 Ekim 1931'de yeni bir anayasa çıkarttı; bu anayasa 1964'e kadar yürürlükte kaldı. Nadir Han, Hazara milletine mensup bir çocuk tarafından öldürüldü. Sonra Nadir'in büyük oğlu Zahir Şah, 19 yaşında tahta geçti. Afganistan'da 1937 yılında Türkiye, İran, Irak, Afganistan Sadabad Paktı kuruldu.

İkinci dünya savaşına Zahir şah katılmamıştır.¹¹ 1947'de Pakistan ve Hindistan adlarıyla iki ayrı devlet kurulmuştur. Daha önce Durrant Hattı antlaşmasıyla Hindistan'a bırakılan, Afganlılarla meskûn yerlerin, Pakistan sınırlarında kalması ve buraları Afganistan'ın talep etmesiyle, Pakistan- Afganistan ihtilafı başlamıştır.

1947'de Afganlılarla akraba halkların oluşturduğu Pakistan devletinin kurulması ve aynı yıl "Uyanan Gençlik Hareketi"nin doğması, hükümetin 1949'da milli birlik seçimlerini yapmak zorunda kalmasına sebep olmuştur. Birlik 1952'de dağılmış ve bu zaman içinde açılmış olan bir gazete kapatılarak, birçok lider tutuklanmıştır.¹²

¹⁰Süleyman Doğan, *Afganistan'da Kim Kazandı?*, Marifet Yay, İstanbul, 1995, s. 18.

¹¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 48.

¹² Yılmaz Soyzer, *Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban*, Fakülte Kitabevi Yay, Isparta, 2002, s. 48.

Zahir Şah'ın amcaoğlu Muhammed Davud, 40 senelik krallık sistemini sona erdirip Afganistan'da ilk cumhuriyeti ilan etmiştir (1977).¹³ Cumhuriyeti ilan eden Muhammed Davud, hem başkanlığı, hem de başbakanlığı elinde bulundurmuştur. 1978 Nisanında ise Sovyet yapısı tank ve uçakları kullanan Afgan ordusu, Albay Abdülkadir'in komutasında M. Davud'u devirerek idam etmiştir. Bu darbenin gerçek sebebi, Sovyetlere yönelmeyi durdurmak isteyen M. Davud'un, Sovyet taraftarı olan Muhammet Nur Tarakki ve Babrak Karmal gibi liderleri tutuklatışdır. Bunun üzerine ordudaki Marksist subaylar darbeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu darbeden sonra Muhammet Nur Terakki başkan olmuştur.¹⁴

Aynı zamanda başbakanlık vazifesini de üzerine alan Terakki'nin ilk işi, üyelerinin çoğunlunu Sovyet taraftarlarının teşkil ettiği yeni Afgan hükümetini ilan etmek oldu (Nisan 1978). Tarakkinin Afganistan'da kurmak istediği Sovyet taraftarı iktidar, ülkede büyük tepkilere yol açtı ve halkın silahlanıp direnişe geçmesine sebep oldu.

Terakkinin sert tutumuna Hafizullah Emin ve taraftarları başta olmak üzere bazı çalışma arkadaşları da karşı çıktılar ve Eylül 1979 başlarında Tarakkiyi devirmeyi başardılar. Böylece Hafizullah Emin, Sovyetlerin istememesine rağmen, Afganistan'daki Marksist rejimin başına geçmiş oldu. Bunun üzerine Sovyetler, askeri müdahalede bulunarak Hafizullah Emin'i öldürdüler ve yerine Babrak Karmal'ı geçirdiler.

Bu Müdahaleye karşı halkın mukavemete başlaması üzerine, Sovyetler Birliği, Karmal ve iktidarını korumak amacıyla ordu göndererek, ülkeyi milletlerarası hukuka aykırı şekilde işgal etti. Ancak bu işgal üzerine halkın direnişi, Sovyetlerle birleşen hükümet kuvvetlerine karşı bir iç savaşa dönüştü. Mücahitlere karşı Sovyet ve Afgan hükümet kuvvetlerinin başarı kazanamamaları üzerine, 1986'da Sovyetler hükümete yine müdahale ederek Babrak Karmal'ı görevden uzaklaştırdı. Yerine Muhammed Necibullah'ı geçirdiler.¹⁵

¹³ Zahir Tanin, *Afganistan Dar Karni Bistum*, Tahran, 2004, s. 97.

¹⁴ Yılmaz Soyzer, *a.g.e.*, s. 49–50.

¹⁵ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 407.

İktidarı ele alan Necîbullah, Babrak Karmal'ın taraftarlarını iş başından uzaklaştırdı ve arkasından, ülkede işgalden bu yana devam eden iç savaşı durdurmak için tek taraflı ateşkes ilân etti. Ancak mücahitler bunu reddettiler ve mücadeleyi sürdürdüler. Necîbullah, ateşkes çabalarının başarısızlığa uğraması üzerine rejimin İslâmî olduğunu söylemeye ve her konuşmasına besmele ile başlayıp sözlerini dinî motiflerle süslemeye gayret gösterdi. Yeni camiler inşa ettirdi ve din görevlilerine maaş bağlattı. Fakat komünist rejime Müslüman halk nazarında meşruiyet kazandırmaya yönelik bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlandı.

Mücahit Teşekkülleri, Sovyetler Birliği fiilen Afganistan'a askerî müdahalede bulunmadan önce, Sovyet yanlısı yönetimle mücadele etmek için teşkilatlanmaya başlayan Müslüman halkın bir kısmını bünyesinde toplayan ilk mücahit grupları, Gülbeddin Hikmetyar'ın liderliğindeki Hizb-i İslâmî ile Burhâneddin Rabbaninin liderliğindeki Cem'i-yet-i İslâmî'dir. İşgal öncesinde yönetime karşı mücadele eden mücahitler, işgalden sonra hem Sovyet işgal güçleriyle hem de işgalcilerin desteğindeki gayri İslâmî komünist yönetimle savaşmak zorunda kaldılar.

Afgan halkı ülkede uygulanan politika ve şiddet eylemlerine karşı mücahitlerin yanında yer alarak onlarla birlikte savaşmaya başladı.¹⁶ Muhammet Necibullah, Mücahitlerin oluşturdukları koalisyon grubuyla (Nisan 1992) Kâbil'i zapt etmeleri üzerine, bu şehirdeki Birleşmiş Milletler binasına sığınmak zorunda kalmıştır.¹⁷ 1992'de Rus yanlısı Necibullah hükümetinin yıkılmasıyla, Afganistan'da geçici İslam devleti kuruldu. İki aylık geçici hükümetin başına Sıbğetullah Müceddeddi geçti. Kendi aralarında anlaşamayan liderler zamanla koltuk kavgasına giriştiler. Sıbğetullah Müceddeddi'den sonra cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Rabbani döneminde amansız şekilde iç savaş başladı.¹⁸

Durum böyle devam ederken Afganistan'ın en karanlık dönemi diye adlandırılan Amerikan'ın, Suudi Arabistan'ın ve Pakistan'ın ürettiği Taliban hareketi ve iktidarı ortaya çıktı. Taliban grubunu, Molla Muhammed Ömer Afganistan'ın Maivand Bölgesindeki köyünden birkaç düzine taraftar ile birlikte kurdu.

¹⁶ İlhan Bilgü, "Afganistan", *DİA*. Yay. c. 1, İstanbul, 1987, s. 409-410.

¹⁷ Mehme Saray, *a.g.e.*, s. 272.

¹⁸ Muhammed İbrahim Atai (Çev. Cemil-u Rahman Kamgar), *Nigahi Muhtasar ba Tarihi Muhassiri Afganistan*, Meyvend Yay. Kabi, 2010, s. 474-478.

Taliban'ın ortaya çıkışı, Afganistan'ın Sovyetlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinden zaferle çıktıktan sonraki iç savaş sırasında olmuştur. Molla Ömer ve arkadaşları önce otuz kişiydiler ve iki kişiye bir silah düşüyordu. 1994 yılının Ekim ayında Pakistan sınırı yakınlarındaki Sepin Boldak'taki Hizb-i İslami'nin üssüne saldırdıklarında, sayıları iki yüzü bulmuştu. İki ay sonra ise on iki binlik büyük bir güç haline gelmişlerdi.

Molla Ömer arkadaşları tarafından cihadın lideri ve Afganistan'ın tek emir'i "Emirul-Müminin" ilan edilmişti.¹⁹ 26 Eylül 1996'da kabili ele geçirdi.²⁰ Taliban rejimi "pür-İslam" bir rejim kurdukları iddiasındaydılar. "boş uğraş" saydıkları her şeyi yasakladılar. Boş uğraşlar listesinde müzik, sinema, televizyon, piknik yapmak, düğün partileri, yeni yıl kutlamaları ve kadın erkek karışık toplantıların tamamı vardı. Hatta çocukların oyuncaklarını, bebeklerini bile yasakladılar.

Muhafazakâr güney bölgesinin ürünü olan Taliban, her Afganlı tarafından hüsnü kabul görmedi fakat Afganistan topraklarının %90'ına hâkim oldu. Kuzey ittifakı denilen muhalefetin içindeki etnik gruplar onlara karşı savaştılar.²¹

Yedi yıl süren Taliban yönetimi sonucunda Afganistan halkı, açlık, sağlık koşullarının yetersizliği ve temel insan haklarından yoksunluk, göçe zorlanmak gibi son derece olumsuz şartlarla karşı karşıya kalmıştı. Sürekli savaşlar yüzünden ülke çapında bir düzensizlik hâkimdi. İnsanların birçoğu can güvenlikleri endişesiyle evlerini terk etmiş ve komşu ülkelerde sığınmacı olarak yaşamak zorunda kalmışlardı.

Ülkedeki olumsuz koşullardan sağlık Sektörü de payını aldı. Ülkedeki birçok yardım sever ve her zaman insanların yardımına koşan hekimler, batılı ülkelerdeki sağlık merkezlerinde çalışmak üzere ülkesini terk etmek zorunda kaldı.²²

Clinton yönetimi Taliban'a açıkça sempatiyle bakıyordu; ne de olsa Washington'un İran karşıtı politikasında aynı safta yer almışlardı ve Orta Asya'dan gelip İran'ı devre dışı bırakacak, güneydeki boru Hattı'nın başarısı açısından bu

¹⁹ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 179.

²⁰ Emin Demirel, Taliban, *El Kaide, Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, IQ Kültür sanat yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 53.

²¹ Yılmaz Soyzer, *a.g.e.*, s. 138-141.

²² Emin Demirel, *a.g.e.*, s. 178.

yakınlık önemliydi. ABD'nin diplomatları, Taliban ve Rabbanin dışında diğer liderlerle de temas halindeydi. Bunların birçoğu Washington'da ağırlanmıştı.

Taliban'ın ABD'yle bazen açık, çoğu defa gizli flörtü, ufak tefek bazı anlaşmazlıklar dışında 11 Eylül 2001'de New York'taki ikiz kulelere yapılan intihar saldırılarına kadar devam etti. O tarihe kadar "iyi" olan Taliban, intihar saldırılarından sonra Molla Ömer'in El Kaidenin lideri Usame bin Ladin'i kendilerine teslim etmeyi reddetmesinden sonra, "kötü" olmuştu.

ABD'nin müttefiki Pakistan'ın ise, yapacak bir şeyi kalmamıştı. Gönülsüz de olsa, Taliban hareketine verdiği desteği çekti. Taliban rejiminin, çıkışı gibi, yıkılışı da çok hızlı olmuştu. Ancak yıkılan sadece rejimleriydi.²³ Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'a 7 Ekim 2001 tarihinde sonsuz özgürlük adı verilen askeri operasyon emrini verdi. Kuzey ittifak güçleriyle birlikte hareket eden Amerika Birleşik Devletleri, savaşın ilk günlerinde kara savaşına girişmiyor, kayıp vermekten çekiniyordu. Bunun için Afgan Muhalif güçlerini öne sürmeyi tercih ediyordu.²⁴

1.1. Coğrafi Durumu

Afganistan, İç Asya'nın batısında yer alan, ortalama yüksekliği 1200 metreyi aşan bir ülkedir. Bu dağlık toprakların doğu ve güneyi Pakistan, batısı İran, kuzeyi Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Kuzey doğusunda ise Çin ile bulunur.

Hindikuş dağlarının kolları ile yüksek yaylalar, kuzey ve doğu bölgelerini kaplar. Ulaşım, batıya ve güneye gidildikçe nisbeten kolaylaşır. İklimi ve bitki örtüsü bakımından farklı rejimler görülür. Dik, karlı dağları, derin vadileri, bitki örüsü zayıf plato ve rüzgârlı çölleriyle dalgalı bir arazi yapısına sahiptir. En önemli dağ silsilesi Himalayaların uzantısı olan Hindikuş dağları olup, kuzey ve güney Afganistan arasında adeta bir set teşkil eder. Önemli bir geçidi olan Şibar geçidi bu dağlar üzerinde 2987 m. yükseklikte bulunur.

İkinci önemli dağları, doğuda yer alır. Bunlardan Safid Kuh, Kabilin güneyinde Logar vadisine, batıya doğru uzanır. Bu dağları Kabil'in güneyinde

²³ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 181–182.

²⁴ Emin Demirel, *a.g.e.*, s. 179.

Hayber geçidi ikiye böler. Hayber geçidinin stratejik önemi çok büyüktür. Afganistan'ı Pakistan'a, Sovyet Rusya topraklarını Umman denizine, Pakistan ve Hindistan'a ulaştıran kara yolları bu geçitten geçer.²⁵

Ülkenin iklimi genellikle sert ve az yağışlı bir iklim olarak nitelendirilebilirse de çeşitli yörelerde değişiklikler gösterir. Kış, dağlık kesimlerde ulaşımı durduracak kadar şiddetli, fakat Sistan'a doğru uzanan Hamun Havzasında ve kuzeydeki Amuderya vadisinde yumuşak geçer. Yaz mevsimi sıcak ve çok kurak olup bazı vadilerde sıcaklık 45 dereceye kadar çıkabilmektedir.

Fakat genellikle bir yayla ülkesi olan Afganistan'ın iklimi, ilk ve sonbaharda ılık geçer ve bu sebeple ülkede "orta iklim" ürünlerinde olan üzüm, kavun, şeftali, erik, kaysı, ceviz, badem ve fıstık gibi meyveler yetişir. Yıllık yağış miktarı ortadaki dağlık eksenin kuzey ve güney yamaçlarında, ortalama olarak, 200-400 mm'dir. Sistan bölgesinde 100 mm'nin altına düşen yağış, Hindikuş dağlarının doruklarında bir metreyi aşabilir. Ülkenin doğu sınırına yakın Celalabat yöresinde farklı bir yağış tipi görülmekte, burası Hind musonlarının etki alanına girmekte ve bol yağış almaktadır. Bu sebeple de ülkenin başka kesimlerinde bulunmayan veya az bulunan pirinç, turunçgiller ve hatta muz gibi ürünler bu yörede yetiştirilebilmektedir.

1.2. Nüfusu ve Etnik Yapısı

En son 1979 yılında yapılan nüfus sayımına göre Afganistan'da doğum oranı binde 48.1, ölüm oranı ise 22.3'tür. Nüfus artış oranı da binde 25 civarındadır. Ülkede kilometreye düşen ortalama nüfus yirmi altı kişi olmakla birlikte, verimli tarım arazilerinin bulunduğu bölgelerde ve şehir merkezlerinde bu oran çok daha yüksektir.

Nüfusunun yüzde 75'nin tarımla uğraştığı ülkede şehirleşme oranı düşüktür. Nüfusunun beşte biri de göçebe ve yarı göçebe halde yaşar. 2003 yılı sonu itibariyle ülkenin tahmini toplam nüfusu, 29 ile 34 milyon arasındadır.²⁶ Afganistan halkını

²⁵ Albay Abdülbaki Şalizi, *Vatanım Afganistan*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 7-8.

²⁶ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 24.

meydana getiren etnik grupları şöyle sıralayabiliriz: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralar.²⁷

1.2.1. Peştunlar

Yani Afganlar. Tahminen, ülke nüfusunun 11 veya 12 milyonluk kısmını oluşturmaktadırlar. Orta Asya'dan İndus Vadisi'ne göç eden değişik kavimlerin torunları olduğu tahmin edilmektedir.²⁸ Kuzeyde yaşayan kabilelere Pehtün, güneydekilere de Peştu'n denilmektedir. Konuştukları dil bugün Afganistan'ın resmi dilleri arasında olan Peştucadır.²⁹ Afganistan'ın genellikle güneyine yerleşen Peştunlar'ın yoğun olarak yaşadığı iller Kandahar, Gazne, Uruzgan, Paktiya, Nengerhar ve Vardak illeridir. Veziristan bölgesindeki Turi boyu ile Orakzay aşiretinin Muhammedhil alt boyundan olan Peştunlar Şii - ki çok azdır bunlar- geri kalan kısmı Sünni'dir.³⁰

1.2.2. Türkler

Afganistan'ın ikinci büyük etnik grubunu teşkil eden Türk gruplarının içinde en kalabalık Özbeklerdir. İkinci kalabalık Türk grubu ise Türkmenlerdir.³¹ Afganistan, birinci yüzyılda yaşamış olan en eski Türk boyu Yueh-Çilerden 1747'de vefat eden Nadir Afşar'a kadar hep Türklerin yönetimi altında olan bir Türk yurdudur. Türk boylarından Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlılar ve Avşarlar Afganistan'da çok derin izler bırakmışlardır. Tarihi Türk yurdu olan Horasan'ın bir bölümü, bugünkü Afganistan sınırlarıdadır. 1483–1530 yılları arasında yaşayan ve Emir Timur'un torununun oğlu Babür Şah'ın kurduğu, 1526 yılından 1855 yılına kadar hüküm süren Babür İmparatorluğu, yine bu toprakların içerisindeydi. Takriben iki bin yıl Türklerin hâkimiyetinde kalan Afganistan'da, bütün milletler ve dinler varlıklarını korumuş olmalarına rağmen, son 250 yılda Türklüğün silinmesi için akla gelen her türlü baskı uygulanmıştır. Türklerin yoğunlukla yaşadıkları Afganistan'ın Kuzey bölgesi “Afgan Türkistan'ı” veya “Güney Türkistan” olarak bilinir. Ülkenin en doğusundaki Vahan

²⁷ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 21.

²⁸ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 26.

²⁹ Mehmet Saray, “Afganistan”, *a.g.e.*, s. 402.

³⁰ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 27.

³¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 23.

koridorundan en batıdaki Herat şehrine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı, Katağan ve Türkistan olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılır. Bir Özbek ismi alan Katağan bölgesinin merkezi Talukan (Tahhar), Türkistan'ın merkezi ise Mezar-ı Şerif (Belh)'tir. Özbeklerin nüfusu 6 veya 7 milyon, Türkmenlerin de 2 ile 3 milyon arasında oldukları tahmin ediliyor. Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kıpçak, Karluk, Aymak ve Çağatay Türkleri de bir milyon civarında sayılıyor.³²

1.2.3. Tacikler

Yaklaşık 6 veya 7 milyon'a³³ varan nüfuslarıyla üçüncü etnik grubu teşkil eden Taciklerin,³⁴ bazı muhaliflerce Arap oldukları iddia edilmekle beraber, İran asıllı bir kavim oldukları ve Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir. Umumiyetle Kabil etrafında, Kuhistan bölgesinde, üst Amu-Derya vadisi ile Hindu-Kuş dağlarının kuzey-doğu kısımlarında ve Herat çevresinde yaşamaktadırlar. Genellikle ticaret ve ziraatla uğraşan Tacikler, son zamanlarda devlet idaresinde önemli mevkiler edinmeye başlamışlardır.³⁵ Bazı kabileleri İsmaili olup ekseriyetle Sünni'dirler.³⁶

1.2.4. Hazaralar

Afganistan nüfusunun 3 veya 4 milyonluk kısmını oluşturan Hazaralar'ın çoğu Şii'dir³⁷ ve Farsçanın "Hazaregî" lehçesiyle konuşurlar.³⁸ Herat civarında yaşayanlar Sünni'dir. Hazaralar'ın konuştuğu Farsçada bugün modern Özbekçenin temeli sayılan eski Çağatay Türkçesine ait çok sayıda kelime ve 13'üncü yüzyılda kullanılan eski Moğolca deyimler bulunur.³⁹ Hazaralar, Afganistan'ın ortasında, çoğu Kabil, Mezar-ı Şerif ve Bamyanda yaşarlar.⁴⁰

³² Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 30–32.

³³ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 27.

³⁴ Mehmet Saray "Afganistan", *a.g.e.*, s. 402.

³⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 22.

³⁶ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 402.

³⁷ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 28.

³⁸ Mir Aka Hakcu, *Afganistan ve Müdahelat-ı Harici*, Maivand Yay. Kabul, 2006, s. 32.

³⁹ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁰ Mir Aka Hakcu, *a.g.e.*, s. 32.

1.2.5. Diğer Etnik Gruplar

Bugün Afganistan'ın nüfusunu meydana getiren ahalinin etnik yapısı oldukça karışık görülmektedir. Bu karışık etnik yapı neticesinde Afganistan milletinin teşekkülü çok geç tahakkuk etmiştir.⁴¹ Peştu'n dili, ülkenin güney bölgelerinde, Farsçanın değişik bir şivesi olan Dari dili ise ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde konuşulur. Ülkenin resmi dillerinden biri olmasına rağmen Peştunca, pek geçerli bir dil değildir. Dari dili ise genel iletişim dili olarak bütün etnik gruplar arasında önemli rol oynar. Afganistan'ın son anayasasında resmi dil olarak kabul edilen Türkçe (Özbekçe ve Türkmençe) de, özellikle kuzey bölgelerinde ve kuzey doğu ile birkaç batı illerinde etkili bir dildir. Afganistan'da ayrıca yirmiden fazla mahalli dil ve etnik grup vardır. Paraçi ve Urmuri lehçeleri ülkenin güney doğusunda konuşulur. Hint-Aryan dil grubundan olan Nuristanice, çeşitli lehçeleriyle Hidistan'a yakın bölgelerde, Hint kökenli etnik gruplar arasında kullanılır. Ayrıca batı Baktriya'da ve Mezar-i Şerifin batı bölgelerinde Arapça,⁴² Zargari, Lazemi, Brahüi, Pamiri, Beluçlar, Kuhistanilar ve Jet gibi diller de bazı küçük gruplar arasında konuşulur.⁴³

1.3. Din ve Mezhepler

Bir İslam ülkesi olan Afganistan'da nüfusunun % 99'u Müslüman olup ekseriyeti Hanefi mezhebine mensuptur. Sünnilerin dışında Şia'nın farklı kollarına mensup olanlar da önemli bir oranı temsil etmektedir (% 15-20). Afganistan'da az sayıda Hindu, Sih ve Yahudi yaşamaktadır.⁴⁴ Son döneme kadar Afganistan'da bir millet kavramı gelişmemiş, devlet, toplumun dışına düşmüş, halkın bağlılık duyguları, doğrudan içinde bulunduğu cemaate yönelmiştir. İşte böyle bir ülkede tüm halkın müşterek sahip olduğu tek unsur İslam'dır.⁴⁵

Afganistan toplumunun dini hayatında tasavvuf tarikatlarının önemli bir yeri vardır. Tarihte olduğu gibi günümüzde de tasavvuf, dini ve sosyal hayatı etkileyen temel unsurlardan biridir. İslam dünyasının meşhur tasavvuf merkezlerinden olan

⁴¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 21.

⁴² Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 25-26.

⁴³ Mir Aka Hakcu, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁴⁴ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 403.

⁴⁵ Olivier Roy, (Çev. Mustafa Kadri Orağlı), *Afganistan'da Direniş ve İslam*, Yöneliş Yay. İstanbul, 1990, s. 57

Horasan bölgesinin bir kısmı ile Gazne, Herat ve Belh gibi önemli şehirler, bu ülkenin sınırları içerisinde bulunmaktadır.⁴⁶

2. Afganistan'ın Siyasi Durumu

Dil ve ırk birliğinin bulunmadığı Afganistan'da, siyasî birliğin olduğunu söylemek de mümkün değildir. Uzun yıllardan beri ülkede siyasî hâkimiyet zorbalıkla el değiştirirken, yöneticilerin istekleri, güç kullanılarak halka kabul ettirilmiştir. Ahmed Şah Abdâlî hükümeti döneminde (1747) bu durum yeni bir tarz kazanmış, herhangi bir sorunu çözmek için “Loyi Cirga” (Kabile Büyüklerinin Meclisi) toplanmaya başlamıştır. Bu meclisin, devlet büyüklerinin isteklerini meşrulaştırmak için kullanılan bir kurum olduğu söylenebilir. Zira Loyi Cirga'da sadece, idarilerle aynı safta olan aşiret reisleri ve siyasal liderler bulunabilmişlerdir. Son zamanlarda “Loyi Cirga”nın bir diğer örneği olan “Ehl-i Hâl ve Akd Şurası” ise, çeşitli bölgelerin kabile büyükleri ve parti temsilcilerinin önerileriyle ortaya atılmıştır. Fakat Afganistan'da meşruiyet kanunu bununla da sağlanamamıştır. Çünkü Şah Abdâlî'den beri bazı Peştunlar, ülkenin hâkimiyetini tabii hakları olarak görmekte ve bir diğer grubun ortaklığını “gasp” olarak kabul etmektedirler.⁴⁷

“Cirga” ya da “kabile şurası” aslında Peştunculuğun toplum kurallarından biridir. Bu şûra, dinî yaşamdan sosyal hayata, her türlü konuda karar verme yetkisine sahiptir. Afganistan'da siyasî meşruiyet için bir çözüm olarak görünen “Loyi Cirga”nın kökü, Afgan (Peştu'n) milletinin gelenek ve göreneklerine dayanmaktadır.⁴⁸ Modern toplumlarda milletlerin hukukî ve siyasî haklarını içeren bir anayasa bulunur. Afganistan'da da artık, ülkeyi bu geleneksel bedevî hayattan kurtaracak, tüm halkın kabul edebileceği, hükümetin ve kurduğu sistemin meşruiyetini sağlayacak bir kanun oluşturulmalıdır.⁴⁹

⁴⁶ Mehmet Saray, “Afganistan”, *a.g.e.*, s. 403.

⁴⁷ Mir Aka Hakcu, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁸ Ahmet Raşit (Çev. Osman Akınhay), *Taliban İslamîyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yay, İstanbul, 2001, s. 177.

⁴⁹ Mir Aka Hakcu, *a.g.e.*, s. 50.

2.1. Afganistan Anayasaları ve Eğitim

Afganistan'da Taliban rejimini haber veren etmenlerden biri olan Afgan anayasalarını, özellikle de bütün anayasalarda yer bulmuş bir kurum olarak Loyi Cirga'yi görmek mümkündür. Krallık dönemi anayasası olan 1923 Amanullah Han anayasası, meşrutiyet dönemi anayasaları olan 1963 Muhammed Zahir Şah ve 1976 Davut Han anayasaları, Dr. Necibullah'ın 1987'deki komünist dönem anayasası ve 1990'daki İslam devleti anayasalarının tamamında, Loyi Cirga, feodalite ve ulemayı meşrulaştıran bir kurum olarak yer almaktadır. Anayasalar genel olarak incelendiğinde, hem laik bir anlayışı benimseyen kralların anayasalarında, hem komünist bir liderin anayasasında, hem de 1990'deki İslam devleti anayasasında, din ve gelenekler, ağırlıklarını hissettirmektedir. Şu belirtilmelidir ki bütün anayasalar besmeleyle başlamaktadır.

1923 anayasasının 2. fırcası, "Afganistan'ın dini kutsal İslam dinidir. Afganistan'daki diğer inançlar olan Hinduizm ve Yahudilik devletin koruması altındadır." şeklindedir. Bu ikinci maddeye daha sonra İslam'ın Hanefi mezhebinin geçerli olduğu da eklenmiştir.⁵⁰ 1963'te Muhammed Zahir Şah'la birlikte monarşik parlamenter sistem kabul edilmiştir. Bu dönem anayasasının 2. fırcasında, doğrudan: "Afganistan'ın dini kutsal İslam dinidir. Dini törenler Hanefi mezhebinin kurallarına göre yapılır" denilmektedir. Kralın İslam dininin kutsal kurallarının koruyucusu olduğu da 7. fırca olarak kaydedilmektedir. Burada da kral adına hutbe okunduğu yazılıdır. 1987 anayasası, komünist rejim dönemi Dr. Necibullah'ın anayasasıdır. Ancak anayasanın ikinci fırcası: "kutsal İslam dini, Afganistan'ın dinidir. Afganistan'da kutsal İslam dini hilafına hiçbir kanun uygulanamaz" şeklindedir. 40. fırcada ise "hiçbir dinin takipçileri, dini, gayr-i milli ve gayri insani propagandada kullanamazlar" şeklinde bir ibare bulunmaktadır.⁵¹

Afganistan, ilim ve kültür faaliyetleri bakımından bugün sesini fazla duyurabilen bir ülke değilse de, tarihte, İslam dünyasının önemli ilim ve kültür merkezlerinin gelişmesine sahne olmuştur. Gazneliler zamanında Gazne, Timurlular zamanında Herat şehirleri, dönemin çok sayıda ilim adamı yetiştiren en önemli ilim

⁵⁰ [http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html\(01.10.2012\)](http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html(01.10.2012)).

⁵¹ Yılmaz Soyzer, *a.g.e.*, s. 87-89.

ve kültür merkezleriydi. Savaşçılığının yanı sıra ilim, edebiyat ve kültüre verdiği önemle de dikkat çeken Gazneli Mahmud'un sarayında, büyük matematikçi, coğrafyacı, filozof, astronom ve edipler yetişmiştir. Bunlardan Biruni, Beyhaki, Utbi ve Firdevsi en meşhur olanlarıdır. İran edebiyatının Unsuri, Ferruhi, Ascedi, Cezahiri gibi tanınmış şairleri de ondan büyük himaye ve yardım görmüşlerdir. İktisadi ve sosyal bakımdan az gelişmiş bir ülke olan Afganistan'da eğitim ve öğretim kurumları yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı ülkede okuma yazma oranı çok düşüktür.⁵²

2.2. Siyasi Partiler ve Muhalif Gruplar

Afganistan'da Sovyet işgalinden sonra partiler, dışarıdan gelecek yardım hususunda müzakerelerde bulunacak ve ikmal hatları kurmaya yarayacak bir kurum, siyasi alanda dış dünyada temsil edilme imkânına kavuşturan bir araç olarak görülmektedir. Afganistan'da farklı partilerin oluşumunda 3 önemli etkenin rol oynadığı söylenebilir. Bunlar etnik grupların coğrafi dağılımı, İslamcılarla gelenekçiler arasındaki siyasi zıtlasma ve sosyal yapılarıdır.

Partileri 3 kategoride inceleyebiliriz.

1. Kökten dinci partiler
2. Liberal partiler
3. Sol partiler

Bunların dışında küçük partiler ve diğer gruplar da vardır.

2.2.1. Kökten dinci partiler

Afganistan'daki kökten dinci partiler halk üzerinde çok etkilidir. Bu partiler genellikle dış devletler tarafından desteklenir. Şeriat'a uygun bir devlet düzeninden yanadır. Pakistan, Arabistan ve İran'dan destek almaktadırlar.

⁵² Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 407.

2.2.2. Liberal partiler

Liberal partilerin ortak özelliği, batı tarzında demokratik bir devlet düzeninden yana olmaları, lider kadrolarının genellikle eski toprak ağalarından ve soylulardan oluşmasıdır.

2.2.3. Sol Partiler

Dünya ve Türk kamuoyu, Afganistan'da sağ veya aşırı sağ görüşlü mücahitlerin varlığından haberdardır. Oysaki Afganistan'da sol görüşlü ve sosyal demokrat örgütler de mevcuttur. Afganlı sosyal demokratlar, özellikle İslam dininin partiler ve ideolojiler üstü, kutsal bir değer olduğuna inanmaktadırlar. Ruslar'a karşı yürütülen mücadelede önemli rol oynayan solcu Afgan örgütler, özellikle şehirlerde etkili olmuştur. İranlılar gibi Afganlı sosyal demokratlar da dinin siyasete karıştırılmaması gerektiğini savunurlar.⁵³

2.3. Afganistan ve İslami Hareketler

Sovyetler birliği Afganistan'a askeri müdahalede bulunmadan önce, Sovyet yanlısı yönetimle mücadele etmek için teşkilatlanmaya başlayan Müslüman halkın bir kısmını bünyesinde toplayan ilk mücahit grupları, Gülbeddin Hikmetyarı'nın liderliğindeki Hizb-i İslami ile Burhaneddin Rabbani'nin liderliğindeki Cemiyet-i İslami'dir. 1978 yılından sonra askeri müdahaleye ve rejime karşı Afgan halkını teşkilatlandıran çok sayıda grup kuruldu. Bunların en önemlisi şu anda Afgan mücahitleri İslam İttihadı (İttihad-ı İslam-i Afgan Mücahidin) adlı birliği oluşturan yedi teşkilattır. Ve bunların ikisi dışında kalanlar 1978 yılından sonra kurulmuştur.⁵⁴

2.3.1. Hareket-i İslami Afganistan

Hareket-i İslami, 5 Eylül 1978'de Pakistan'ın Kuvvette şehrinde muhacir olarak yaşayan, bir camide imamlık yapan, Afganistan büyük millet meclisi eski üyelerinden Mevlevi Muhammed Neb-i Muhammedi emirliğinde parti kuruldu.⁵⁵

⁵³ Mehmet Akkurt, *Afganistan'ın Yapılanmasına Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul, 2005, s. 208-214.

⁵⁴ İlhan Bilgü, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 410.

⁵⁵ Emin Demirel, *a.g.e.*, s. 41.

İlimli karakteriyle tanınan Mevlevi Muhammed Neb-i, Afganistan'ın daha çok güney ve doğu eyaletlerinde etkilidir.⁵⁶

2.3.2. Hizb-i İslami Afganistan

Hizb-i İslami'nin liderliğini eski Afganistan başbakanı Gülbettin Hikmetyar yapmaktaydı. Peştu'n kökenli olan Hikmetyar'ın ordusu Taliban tarafından dağıtılmıştı. Buna rağmen savaş öncesi Taliban'a destek verdi. İran'ın himayesi altında bu ülkede yaşamaktadır.⁵⁷

2.3.3. Hizb-i Vahdet İslami

1992 yılında Dr. Necibullah'ın başında bulunduğu komünist rejimin devrilmesinden sonra, Şii Hazara örgütleri “Hizb-i Vahdet” adıyla tek çatı altında birleştiler. Birliğin başkanlığına Abdül Ali Mazari getirildi; ancak, Mazari'nin 1995 yılı başlarında Taliban güçlerine esir düşmesinden sonra bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesiyle, yerine Kerim Halili seçildi. Hacı Muhammed Muhakkık da siyasi komite başkanıydı.⁵⁸

2.3.4. Cemiyet-i İslami

Lideri kuzey Afganistanlı bir Tacik olan Burhaneddin Rabbani'dir. Ezher Üniversitesinde İslam felsefesi dalında doktora yapmış olan Rabbani, Kabil Üniversitesi'nin İslam Fıkıh dalının eski dekanıydı. Mücahit komutanlarından Ahmet Şah Mesut ve İsmail Han bu partiye bağlıdır.⁵⁹

2.3.5. Mehaz-i Milli İslami

Mehaz-i Milli İslami, 1978'den sonra kurulan en önemli mücahit gurubudur ve on bin kadar savaşçıya sahiptir. Lideri, halk arasında itibarlı bir yeri bulunan Geylani ailesinden Seyit Ahmed-i Geylani'dir. Abdülkadir-i Geylani'nin torunlarından olan Ahmed-i Geylani'nin güçlü bir tarikat ailesinden gelmesi, teşkilatın halk arasındaki nüfuzunu artırmaktadır.

⁵⁶ İlhan Bilgü, “Afganistan”, *a.g.e.*, s. 410.

⁵⁷ Emin Demirel, *a.g.e.*, s. 42.

⁵⁸ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 66–67.

⁵⁹ Olivier Roy, (Çev. Mustafa Kadri, Orağlı), *a.g.e.*, s. 350.

2.3.6. Cephe-i Necat-i Milli

Sıbgatullah Müceddidi'nin liderliğindeki bu grup, ılımlı hareketlerde olup on bin kişilik bir savaşçı gücüne sahiptir. Mücaddidi, bir süre Libya'da kalmış, Libya'nın yardımı ile Danimarka'da bir İslam merkezi açarak başkanlığını yapmıştır. İşgalden sonrada Pakistan'a dönüp cihada katılmıştır.⁶⁰

2.3.7. İttihad-i İslami

İslami bir yapıyı benimseyen örgütlerin en küçüğüdür. Lideri, Profesör Gulam Resul Seyyaf'tır. Afganistan'daki askeri gücünden ziyade, dışarıdaki siyasi faaliyetleriyle bilinir. Kahire'de El Azhar üniversitesinde din eğitimi gören Seyyaf, dünya görüşü ve genel davranış açısından Hikmetyar'la benzerlik taşır. Gulam Resul Seyyaf, 1982 yılında kurulan Mücahit birliğine iki dönem başkan seçildi; ancak süresi dolmadan birlik dağıldı. İttihad-ı İslami de Afganistan'da Kuran'a ve sünnete dayalı bir devlet için mücadele etti.⁶¹

2.3.8. Cümbüş-i Milli İslami

Kabil'deki komünist rejimin devrilmesinden sonra -1992 Nisan ayı ortalarında-, General Abdürreşid Dostum, Mezar-i Şerif'te bütün mahalli liderleri ve mücahit komutanları toplayarak, halkın hizmetine hazır olduğunu açıkladı. Aynı yıl Mayıs ayında ise General Abdürreşid Dostum liderliğinde Cümbüş-i Milli İslami Afganistan (Afganistan Milli İslami Hareketi) kuruldu.⁶²

2.4. Ekonomik Durumu

Afganistan'ın ekonomisi, Sovyetlerin işgali ve yıllar süren iç savaşla büyük bir yara aldı. Göç sebebiyle işgücü kaybı, sermaye kaçıışı, ticaret ve taşımacılığın zarar görmesi ve 1998–2001 yılları arasında yaşanan kuraklık, Afganistan'ın son 23 yıl içerisindeki GSMH'sını büyük ölçüde düşürdü. 11 Eylül sonrasındaki askeri operasyonların ve ülkedeki politik belirsizliğin de etkisiyle, bugün toplumun büyük kesimi yetersiz gıda, giyim, konut ve sağlık problemleriyle karşı karşıya... İşsizlik, Afganistan'ın en ciddi problemlerindendir.

⁶⁰ İlhan Bilgü, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 410-411.

⁶¹ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 63.

⁶² Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 157-158.

Dış borç, GSYİH'nin dörtte üçünü oluşturmaktadır. Asya Kalkınma Bankasının tahminlerine göre Afganistan'da GSYİH, 56 milyar dolar civarındadır. Kişi başına düşen milli gelir ise, ülke nüfusunun tam olarak bilinmediğinden şimdilik tahmini olarak 700 dolar civarındadır.⁶³

2.4.1. Tarım ve Hayvancılık

Afganistan ekonomisinin en önemli kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Afganistan bütün geri kalmışlığına rağmen İslam ülkeleri içinde planlı kalkınma gayreti gösteren ilk ülkelerden biridir. 1956-1961 yılları arasında ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmasına başlanmış ve bunu takip eden yıllarda yeni beş yıllık planlara devam edilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı dağlık ve kayalık, iklimi de kurak olduğu halde, nehirlerden faydalanılarak meydana getirilen sulama kanalları sayesinde ziraat yapılan pek çok arazi bulunmaktadır. Buralarda bol miktarda tahıl, sebze, meyve ve pamuk yetiştirmek mümkündür.

Hayvancılık da gelişmiş olup, bilhassa hayvan ürünlerinden karakul kuzularının astragan kürk yapımında kullanılan postu, ihraç edilen malların başında gelmektedir.⁶⁴

2.4.2. Sanayi ve Endüstri

Afganistan'da sanayi çok gelişmemiştir. Modern sanayi, özellikle Doğu Hindukuş dağlarının oluşturduğu su havzasının her iki yanında, güney ve kuzey dağ eteklerinin vadilerinde ve kabilde toplanmış, az sayıda dokuma ve besin maddeleri fabrikasıyla sınırlıdır. Mezar-i Şerifin batısında işletilen bir doğalgaz yatağı mevcuttur. Bu, Rusya'ya yönelik bir dış satımı beslemekte ve Mezar-i Şerif'te gelişmekte olan bir petrokimya sanayinin temel enerjisini oluşturmaktadır. Ülkede, az sayıda da çimento fabrikası vardır. Afganistan'da teknik ve endüstriyel hayat hemen hemen yok denecek kadar azdır. Zaruri ihtiyaçları karşılayacak bazı fabrikalar son yıllarda inşa edilmeye başlanmıştır. Afgan ordusunun mühimmat ihtiyacını

⁶³ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁴ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 403.

karşılacak bazı askeri fabrikalar da kurulmuştur. Bazı yerlerde şeker ve gıda maddeleri fabrikaları ile çeşitli imalathaneler mevcuttur.⁶⁵

2.4.3. Doğal Kaynaklar ve Madenler

Afganistan'ın yer altı zenginlikleri yönünden büyük bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir.⁶⁶ Kuzey bölgesinde, bol miktarda doğal gaz ve petrol, ortalarda demir, (Sovyetlerin tespitlerine göre sadece Herat ve Bedahşan bölgeleri arasında 75 milyon ton) kömür, kükürt, çinko ve kurşun; Pamirlerde altın ve çok kıymetli lacivert ve la'l taşları vardır. Ülkenin güneyinde de dünyanın en zengin berilyum ve yakut yatakları yer alır. Tuz ise birçok yerde mevcuttur.

2000 yılı elektrik üretimi 375 milyon kWh olarak tahmin edilmektedir. Ülke nüfusunun sadece yüzde 15'si elektrikten faydalanabilmektedir. Elektrik üretiminde kullanılan enerji kaynakları ise yüzde 30 fosil yakıt, yüzde 64 de hidro enerjidir. Yıllık elektrik tüketimi 453,75 milyon kWh, elektrik ihracatı sıfır, ithalat ise 105 milyon kWh'tır.⁶⁷

2.5. Örf ve Adet

2.5.1. Afganistan'da evlilik

Son zamanlarda biraz farklılık başlamışsa da, Afganistan'da evlilik kararını, aile büyükleri, genellikle babalar alır. Bu kararda çocukların yaşlarının yanında erkek tarafının maddi durumu da önemlidir. Afganistan'da evlilik müessesesinin önündeki en büyük engel, başlık parasıdır. Geçmişte de böyleydi. Bugünde değişen fazla bir şey yok. Komünizm rejiminde ve Sovyetlerin işgal döneminde başlık parasının 300 Afgani gibi sembolik bir miktara indirilmesi, halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Gerçi bu tepkide, alınan kararın komünist rejimin taraftarlarınca kötüye kullanılması da büyük ölçüde etkili olmuştur. Hatta bu husus, isyanlara sebep olarak ileri sürülen rahatsızlıklardan biriydi. Taliban zamanında da birçok sıkıntılar yaşanmış, başlık parası vermemek için kız kaçırma olayları da yaşanmıştır. Bu dönemde mahalli yöneticilerin kararları da kanundu. "Senin kızını falancanın oğluna verdik" demeleri, kâfiydi. Aileler, korku içinde itiraz bile edemezlerdi.

⁶⁵ Mehmet Akkurt, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁶⁶ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 403.

⁶⁷ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 19-21.

Şimdi ise eskiden olduğu gibi her şey serbesttir. Bugün maddi imkânları iyi olanlar, yaşları ne olursa olsun, en güzel kızları ikinci, üçüncü, hatta dördüncü eş olarak alabiliyorken; işsiz, güçsüz binlerce fakir gencin evlenme şansları çok azdır. Her şeye rağmen dünden bugüne uzanan gelenek çizgisindeki evlilik müessesesinin, belirlenmiş bir prosedürü vardır. Erkek evladın yaşı belirli bir seviyeye gelmişse ve ailenin kız tarafına vereceği başlık parasını karşılayacak maddi imkânları da varsa, çevredeki gelin adayları arasından birine karar verilir. Ancak, bu kararda yine başlık parasının miktarları etkili olur. Başlık parası gelinlik yaşına gelmiş kızların yaşlarına, güzelliklerine, asaletlerine, bilgilerine ve becerilerine göre belirlenir. Erkek ailesinin yapacağı bellidir: eldeki imkâna göre gelin adaylarından birini seçmek... Adayın tepkisinden sonra, karar, evlendirilecek evlada tebliğ edilir: “sana, falancanın kızını uygun gördük...”

Talepler, erkek ailelerinden gelir. Son sözü, kız aileleri verir. Başlık parası önemlidir, ancak damat adayları da titizlikle incelenir. Buradaki karar da yine babaya aittir; kız babası adaylardan en uygununu kabul eder ve bu karar, gelinlik kıza tebliğ edilir: “seni, falancanın oğluna verdik...” ama bu bazı okumuş ailelere göre değişir.⁶⁸

2.5.2. Afganistan’da Ramazan Bayramı

Afganistan halkının %99’u Müslüman olduğu için Ramazan ayında herkes oruç tutar. (Komünist dönem de dahil) Kim ki oruç tutmazsa halkın gözünde nefretle karşılaşılır. Oruç tutmayan birisi açıkça halkın önünde bir şey yiyemez, içemez. Lokantalar ise bir ay boyunca gündüz kapalı, akşam açık olur. Camiler cemaatle dolup taşar. Her camide 3-10 gün içinde hatim indirilir. Hatim bitince cemaate tatlı dağıtılır. Ramazan ayında her akşam, iftar için camiye yemek, tatlı ve helva getirilir. Bir yandan da halk bayram için hazırlık yapar.

Bayramdan bir hafta önce anne-babalar, kendilerine ve çocuklarına giyecekler alırlar ki, bu çok önemlidir. Durumları iyi olmayanlar, genelde bayramda elbise alamadığından, zengin, fakir ayrımı açıkça görülmektedir. Bayramdan bir veya iki gün önce insanlar anne, baba, dede ve yakın akrabalarının mezarına giderek

⁶⁸ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 113-114.

kendisi Kuran okur veya oradaki bir mollaya Kuran okuturlar ve ölünün ruhuna dua ederler.

Hanımlar ise evleri temizlerler. Şeker Bayramı olduğu için bayram şekeri, tatlı, nohut, kek vb. yiyecekler alınır. Bayramdan bir gün önce nişanlı olan damat ve gelin birbirinin evine; damat geline, gelin tarafı da damada giyecek gibi bazı hediyeleri bir düğün havası içinde gönderirler.

Yatsı namazından sonra herkes heyecanla Radyo ve Televizyonlara kulak verir. Bayramlarda devamlı Suudi Arabistan takip edilir. Suudi Arabistan ne zaman Bayram olduğunu ilan ederse, Afganistan'daki Radyolar ve Televizyonlar o günü bayram ilan ederler. Her evde bir ve birden fazla silah ve havai fişek bulunur ve halk sevinçten havaya ateş etmeye başlar. Bu sevinç gösterileri saatlerce sürer. Bu arada bazı talihsizlikler de yaşanabilmektedir. Dikkatsizlik, bazen ölüm olaylarına sebebiyet verebilmektedir. Ölenlerin aileleri ise bayram yaşamak yerine, yas tutar.

Şimdi ise devlet, bayramlarda silah ve havai fişek atılmasını yasaklamıştır. Genelde bayanlar olmak üzere çocuklar ve bazı erkekler, ellerine kına yakarlar. Bayramda Cumhurbaşkanı, siyasi parti liderleri, valiler, Afganistan halkına bayram tebrik mesajı verir.

Bayram sabahında herkes erken uyanır. Banyo yapıp, sakal traşı olunur. Herkes bayramlık elbiselerini giyer. Erkekler bayram namazını kılmak için evin büyüğü ve yaşlısı olan önde, oğullar, torunlar arkada camiye doğru yola çıkarlar. Bayanlar da kahvaltıyı hazırlarlar. Afganistan'da Bayram namazı, saat 9 ile 10 arası kılınır.

Bayram namazından sonra ise babalar, ağabeyler küçüklere oyuncak gibi hediyeler verir. En önemli geleneklerden biri, büyüklerin küçüklere para vermesidir. Çocuklar anne, baba, dedelerinin ve yaşlıların ellerini öperler.

Bayramın ilk günü namazdan sonra daha önce yakınlarından biri vefat etti ise, erkek ve kadınlar ölünün evine giderek taziyede bulunurlar. Molla Kuran okur ve ölünün ruhuna bağışlanır. Bir de bazı yerlerde -örneğin benim yaşadığım şehir olan Tahhar'da- mahalle halkının bağlı olduğu camide, her evden birer kişi toplanır. Cami imamı önde olmak üzere, her ev ziyaret edilip, bayramlaşılır. Komşulardan biri daha

önce vefat etti ise, onun ruhuna duada bulunulur. Her evden onlara çay, şeker, kek, badem, ceviz v.s. ikram edilir. Bayramlaşmaya gelen büyükler, küçüklere para verir. Çocuklar da paralarını, çocuk eğlence yerleri ve park gibi yerlerde harcarlar.

Bayramda küs ve dargınlar barıştırılır. Kızlar kız arkadaşlarıyla, erkekler erkek arkadaşlarıyla birbirlerinin evine giderler ve eğlenirler. Bayramın ikinci ve üçüncü günü de bayramlaşmayla geçer.

2.5.3. Afganistan’da Kurban Bayramı

Kurban bayramı bazı farklar dışında şeker bayramıyla benzeşir. Kurban bayramından birkaç gün önce kurbanlık alınır. Durumu iyi olanlar elbise alırlar. Halk, radyo ve televizyonlardan bayramın olduğunu öğrenir. Sabah erkenden erkekler namaza gider, namaz kılmadan hiçbir şey yemezler. Erkekler eve gelip hafif kahvaltıdan hemen sonra, bağ, bahçe veya uygun bir yerde kurbanlığı ya kendileri keserler, ya da kasaba kestirirler. Hayvan derisi cami imamına verilir. Kurbanlık etinden birazını hemen pişirirler. Etleri küçük parçalara ayırırlar. Kurban etini üçe bölerler. Bir bölümünü kurban kesmeyen komşulara dağıtırlar, ikinci bölümünü evde pişirerek bayramın ikinci, üçüncü gününde bayramlaşmaya gelenlere ikram ederler, üçüncü bölümünü ise kendilerine saklarlar.

Bayramın ikinci gününde et pişirilir, ilk önce her evden birçok tabak et yemeği camiye götürülür, sofralar hazırlanır; mahalle halkı birlik beraberlik içinde, bir arada, getirdikleri yemekleri yerler. Bunun asıl amacı ise durumu iyi olmayıp et yiyemeyen fakirler bayram vesilesi ile et yiyebilsinler düşüncesidir ki bu et yemekleri fakirlere ikram edilir. Cami yemeğinden sonra, yine ikinci gün, imam önde olmak üzere cemaatle birlikte mahalledeki evlere giderek bayramlaşılır, ev sahibi etli yemek ikram eder, dargınlar barıştırılır v.b. Bu başlıkta anlatılanlar, bazı gelenek farklılıkları dışında, hemen hemen Afganistan’ın her yerinde % 85-90 oranında aynıdır.

2.5.4. Afganistan’da Oyunlar

Afganistan’da dünya genelinde yapılan bazı spor branşları dışında halk oyunları ve eğlence oyunları vardır. Bunlardan en meşhurları arasında, atla yapılan, Farsçası “buzkeşi”, Türkçesi (yani Özbekçe, Türkmencesi) “oğlak oyunu” olarak

bilinen oyun bulunur. Bu oyun Türklere aittir. Daha sonradan ülkenin diğer illerine de yayılmıştır. Bu oyun şöyle oynanmaktadır: Bir daire çizilir. Bu daire içerisine, kesilmiş olan küçük bir dana bırakılır. Uzak bir yere bir bayrak dikilir. Oyun başladığında, oyuna katılan çok sayıda atlıdan kim ki daire içinden danayı alıp, bayraktan dalaşarak tekrar daire içerisine bırakabilirse, o, oyunu kazanmış olur ve ödülü hak eder.

Oğlak oyununun dışında, yine atlı olarak oynanan ve yine Türk boylarına ait olan, Türkiye’de de bilinen “Cirit” benzeri “Mızrak Oyunu” da oynanmaktadır.

Afganistan’da yapılan en yaygın spor, güreştir. Türkiye’de (Kırkpınar’da) yapılan yağlı güreş, Afganistan’da bilinmemektedir. Kendilerine has özel kıyafetleri bulunan güreşçi gençler, güreş alanlarında, spor salonlarında, çayırlarda v.b. uygun yerlerde seyirciler önünde güreş tutarlar.

Bunun dışında, deve güreşi, köpek, horoz, tavuk ve bildircin dövüşü de yapılmaktadır.

Halk oyunları olarak ise her bölgede her etnik grubun kendine has oyunu vardır.

Çocukların da kendilerine göre oyunları vardır. Bunlardan bazıları: uçurtma, top oyunu (küçük bir top ve ince uzun odunla oynanır), saklanma oyunu, çiz oyunu...

İKİNCİ BÖLÜM

Afganistan'da Din Eğitiminin Geçmişi (1994'e kadar)

1. İslam'dan Önce Afganistan'da Eğitim

Afganistan çok eskiden beridir eğitim ve öğretim merkezi olmuştur. Bu ülkede yaşayan insanlar sürekli ilme, okumaya, yazmaya önem vererek eğitim sahasının büyümesi için her zaman çaba göstermişlerdir. Ahlak ve meslek eğitimi her zaman İlahi olan ve İlahi olmayan dine göre verilmiştir. Kitaplar sayfalar okutularak ezberletilmiş, din derslerinden sonra ise nücüm ve mezhep kitapları okutulmuştur. Prenslere ve askerlere zihni ve bedeni eğitim verilmiştir.

Eğitim öğretim ve beden eğitimi saraylarda ağaçlar altında ibadethanelerde yapılmıştır. Medeniyet ülkenin batısına doğru yayılarak Büyük İskender ülkeyi ele geçirinceye kadar böyle devam etmiştir. Anneye, babaya, komşuya, büyüklere milletin namusuna vb. gibi değerlere saygı, bu zamanda ders olarak temel ilkelere sayılmıştır. Milli marş ezberlemek, nücüm, riyaziyat (matematik), dini kitaplar okutmak, tıp ilmini öğretmek, yüksek öğretim alanlarından sayılmıştır.

Ülkede (M.Ö. 237) putperestlik dini yayılmaya başladı. Putperestlik dini okullarda eğitim-öğretim olarak 6 yaşından 20 yaşına kadar verilmekteydi. Bundan sonra ise nesir, mantık, felsefe, doğa bilimi öğretiliyordu. Bunları öğrendikten sonra ise sınava tabi tutuluyorlardı. Sınavı kazananlar yüksekokul'a kaydediliyorlardı. Budist rahipler ibadet hanelerde mabethanelerde yaşamaktaydılar. Bu ibadethaneler ilim, marifet, bilgi, eğitim merkeziydi. Örnek verecek olursak; Belh kenti ve Nabahan'daki ibadethanelerde yüzlerce öğrenci eğitim ve öğretimle meşguldü.⁶⁹

2. İslam Sonrası Afganistan'da Eğitim

Yüce İslam dini Arabistan'dan çıkarak dünyanın büyük bir kısmına yayıldı. İslam dini, Horasan'ın bir kısmı olan Afganistan'a, 3. halife Hz. Osman zamanında yayılmaya başlamış, Emeviler zamanında ise bütün Horasan İslam Dinini kabul etmiştir. İslam dini Horasan'a bir din olarak değil de, bir medeniyet olarak girmiştir.

⁶⁹ Aziz Muhammed Amaç, *Tarihçey-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiyey-i Cemhur-i Afganistan*, İrfan Yay, Kabil, 1992, II, s. 1-2.

O zamanlarda okutulan dersler: fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, edebiyat, dini inanç, felsefe olarak sıralanabilir.

Eğitim-öğretim, cami ve medreselerde yapılırdı. Eğitim-öğretim gayri resmi bir şekilde toplu veya ferdi olarak yapılmaktaydı. Çocuklar camide dinin temel esaslarını kendi dillerinde öğreniyorlardı. Peştunlar Peştuca, Tacikler Farsça, Özbekler Özbekçe vb. dillerde öğrenim görüyorlardı. Bazıları, yüksek İslam eğitim derslerini medreselerde veya özel derslerle alıyorlardı. Bazı ilme düşkün insanlar, daha çok bilgi sahibi olmak için ülke dışına gidiyorlardı. Ülkelerine döndüklerinde ise temel dini esasları ve dinle ilgili dersleri başkalarına öğretiyorlardı. Şimdiye kadar bu durum böyle devam edegelmiştir.

2.1. Emir Şir Ali Han Döneminde Eğitim

Afganistan'da ilk defa eğitim-öğretim, Emir Ali Şir Han zamanında resmi olmuştur.

Bu dönemde eğitim sahası çok küçüktü. Eğitim müdürlüğü, yabancı öğretmenler, yardım dernekleri, tahvildar (depo sorumlusu), kitap kırtasiye, öğretmen, personel maaşlarıyla ilgilenmekteydi. Emir Şir Ali Han zamanında Harbiye ve Mülkiye Mektepleri açıldı. Bunun yanında Taş Matbaası açılıp gazete ve kitaplar basılıp yayınlandı. Yabancı dilde olan kitaplar tercüme edilmeye başlandı.

2.2. Emir Habibullah Döneminde Eğitim

Emir Habibullah eğitim-öğretimin resmi oluşu ve gelişmesi için çok çaba harcadı ve kendi ismiyle (h.1282) Habibiyye Okulu'nu açtı. O, ülkenin ilk modern okulu idi. Tıp Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Eğitim Fakültesi okullarının temeli onun zamanında atıldı.

2.3. Amanullah Han Döneminde Eğitim (1919-1929)

Amanullah Han (Afganistan'ın kurtuluşu) döneminde eğitim ve öğretim farklı şekillerde gelişti. Bu dönemde Afganistan, bir taraftan İstiklaline kavuşurken, başka bir taraftan da ilim-kültür ilerlemesinde dünya ile bağlantılarını kurdu. İlk defa okullar ülkenin il merkezlerinde açılmaya başladı. Yabancı öğretmen ve uzmanlar

getirildi. Öğrenciler yüksek tahsil görmek için Fransa ve Türkiye'ye gönderildi. Ticaret, Defterdarlık, Camcılık, Çimentoculuk Okulları ve kursları açıldı.

Yüksek öğrenim olarak Amaniye ve Amani Gazi okulları açıldı. Bu okullar bugün Amani Gazi, Şir Ali Habibiye Liseleri olarak anılmaktadır. Bunun yanında kız okulları açılarak şehir merkezlerinde kız öğrencilere kurslar verilmeye başlandı.⁷⁰1920 yılında kurulan Kabil Halk Kütüphanesi, Afganistan'ın en önemli tarih ve sanat eserlerinin, yazmaların, minyatür ve benzeri çalışmaların sergilendiği Kabil Tarih ve Etnografya Müzesi, başlıca kültür kurumları arasında yer almaktadır.⁷¹

2.4. Amanullah Hanın Türkiye Gezisi ve Anlaşmaları

Tarih gösteriyor ki bu iki Müslüman ülke arasında yüzyıllardan beri dini, siyasi, ekonomik ve kültürel münasebetler süre gelmiştir. Amanullah Han'ın Afgan krallığı sırasında (1919-1929), Türkiye-Afganistan münasebetleri daha da ilerleyip iki Müslüman ülke arasında büyük bir samimiyet ve dostluk kurulmuştur.⁷² Amanullah Han'ın Atatürk'le sıkı bir dostluğu vardı. Gezisi sırasında Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri Atatürk'le de görüşmüştü. Atatürk'ten ve uyguladığı reformlardan çok etkilenen Amanullah Han, bu reformların Afganistan için de iyi bir örnek oluşturacağı inancıyla, bir program dâhilinde hemen harekete geçti. Ancak bu program, Afgan toplumunun hem yapısına, hem de tabiatına aykırı bir programdı. Tepki, hiç gecikmedi; kral halkla karşı karşıya kaldı. Galeyana gelen halk ayaklandı, isyancıların lideri Beçey-i Sakav lakaplı Tacik asıllı Habibullah, iktidarı ele geçirdi. Kral, ailesini de yanına alarak İngilizlerin yardımıyla Kandahar'a kaçtı.⁷³

İstiklal savaşı sırasında Afgan halkı Türk milletine yardım etmişti. Bu yardım silah, cephane, kadınların ziynetlerini yollaması; ayrıca bir kısım Afganlının gönüllü

⁷⁰ Aziz Muhammed Amaç, *a.g.e.*, s. 2-5.

⁷¹ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 408.

⁷² Albay Abdülbaki Şalizi, *a.g.e.*, s. 26.

⁷³ Yavuz Selim, *a.g.e.*, s. 40-41.

olarak Türk saflarında yer alması şeklinde olmuştur. Afgan halkı yardım vesilesiyle Türk milletinin sevgi ve sempatisini kazandı.⁷⁴

İlk Türk-Afgan ittifakı ise, 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türk-Afgan ittifak muahedenamesi ile sağlanmıştır. Bazı konularda ikili ülkenin işbirliği içinde bulunmasını sağlayan bu antlaşma ile Türkiye ve Afganistan karşılıklı olarak birbirlerinin bağımsızlığı tanımıştır. Böylece Afganistan, Ankara'nın bağımsızlığı tanıyan ilk ülke olmuştur. Antlaşmada, tarafların birine yapılacak saldırının diğer ülkeye de yapılmış sayılacağı kültürel ve askeri yardım çerçevesinde Afganistan'a öğretmen ve subaylar gönderileceği gibi hususlara yer verilmiş olup, iki ülke arasındaki manevi birlik, resmi bir antlaşmayla daha da ileri bir seviyeye çıkarılmıştır. Ayrıca bu antlaşma iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri düzenlemiştir.⁷⁵

2.5. Nadir Han Döneminde Eğitim

Amanullah Han'dan sonra Behçeyi Sakav döneminde kısa bir sürede okullar kapatıldı. Nadir Han'ın yönetime geçmesiyle eğitim ve öğretime tekrardan önem verildi. Bu dönemde okullar dört devre olarak ilkokul, ortaokulu, lise, yüksekokul olarak derecelendirildi. Yine bu dönemde Tıp, Dar'ül-Ulum, Arabî'ye, Eczacılık Fakülteleri açıldı. Afganistan tarihinde ilk defa büyük bir gelişme olarak Üniversite açıldı.

2.6. Zahir Şah Döneminde Eğitim (1933-1973)

Zahir Şah döneminde (1933-1973) kırk yıllık bir zaman içerisinde meslek okulları bütün illerde açıldı. Edebiyat, hukuk, ziraat, mühendislik, teknik, tıp ve bir çok kız okulları açıldı. Bu dönemde de yurt dışındaki üniversitelere kız ve erkek öğrenciler gönderilmiştir. Bazı dergiler ile radyo yayınları açıldı.

2.7. Davut Han Döneminde Eğitim

Haziran 1973'te Zahir Şah'ın kuzeni eski başbakan Davud Han bir darbe ile yönetimi ele geçirdi. Krallığa son vererek Cumhuriyeti kurdu. Davud Han zamanında çocuklar okuldan önce eğitime hazırlandı, Halkın ihtiyaçlarına göre mesleki okullar

⁷⁴ Albay Abdulkaki Şalizi, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁷⁵ Mehmet Akkurt, *a.g.e.*, s. 139-140.

genişletildi. Eğitim öğretime faydalı olabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı, yüksek öğretim ve meslek eğitimleri için ayrı programlar hazırlamaya başladı. İlkokul sekiz, lise dört yıl olarak değiştirildi. Birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar öğrenciler sınıfı otomatik olarak geçecek şekilde düzenleme yapıldı. Sayısal dersler ayrı okutulmaktayken, bu dönemde birleştirilmiştir ve bunlar 7. ve 8. sınıflarda anlatılacak, tek sınava tabi tutulacaktır.

9. sınıf hazırlık sınıfıdır. Bu sınıfı bitirenler çalışkanlıklarına göre bir üst sınıfa geçerek sayısal ve sözel olarak ayrılırlar, 12. sınıfa kadar bu bölümlerde okumaktadırlar. Mezun olan öğrenciler, seçme ve yerleştirme sınavından sonra; sayısal bitirenler sayısal bölümlere, sözel bölümünü bitirenler sözel bölümlere olmak üzere yerleştirilmektedir.⁷⁶ 1975'te maarif sahasında bir reform çalışması yapılmıştır. Bu reform hareketlerinde ele alınan konular şöyledir;

1. Zorunlu eğitim
2. Merkezi maarif sistemi
3. İktisadi gelişme
4. Eğitim-öğretimde kademeleştirme
5. Eğitim programı
6. Öğretmen yetiştirme
7. Ders kitapları ve ders araç gereçlerin sağlanması
8. Dillerin geliştirilmesi
9. Değerlendirme
10. Okuma yazma bilmeyenlere eğitim
11. Eğitim uyumluluğu
12. Beden eğitimi
13. Okullar arası ilişkiler
14. Öğretmen ve veliler encümeni
15. Çeşitli devrelerde eğitim ve öğretimin sürekliliği.⁷⁷

⁷⁶ Aziz Muhammed Amaç, *a.g.e.*, s. 3-7.

⁷⁷ Cemil-u Rahman Kamgar, *Tarih-i Maarif-i Afganistan*, Meyvend Yay., Kabil, 2003, s. 88-89.

2.8. Taraki Döneminde Eğitim

1978 inkılâbıyla komünizm rejimi uygulanmaya başlamış ve ardından ülke kendini Rusya işgalinde bulmuştur. Bu dönemde maarif sahasında birçok değişiklikler ve hızlı gelişmeler yaşanmıştır.⁷⁸ İlk olarak eğitim sistemi 12 sınıftan 10 sınıfa düşürülmüş. İlkokul (1-4), ortaokul (5-8), lise (9-10) olmuştur.⁷⁹ Eğitim sistemdeki bu değişikliğin sebebi ise zamandan tasarruf ve iş gücünün arttırılması olarak açıklanmıştır. Bu yeni sistem ilk mezunlarını 1984'te vermiştir.

2.9. Babrek Karmal ve Dr. Necibullah Döneminde Eğitim

Karmal döneminde rejimin geleceğinin garantiye almak için çok sayıda öğrenci, eğitim amacıyla Rusya'ya gönderilmiştir. 1985'te Karmal döneminde çıkarılan yeni bir yasa ile eğitim sistemi tekrar değiştirilmiş ve ilkokul beş, ortaokul üç ve lise üç yıl olmak üzere eğitim on bir yıla çıkarılmıştır. Bu sistem de ilk mezunlarını 1989'da vermiştir.⁸⁰ Dr. Necibullah'ın son döneminde (1990) maarif sisteminde son bir değişiklik daha yapılarak öğretim süreci on iki yıla çıkarılmış olup, ilkokul altı, ortaokul üç ve lise üç yıl olarak düzenlenmiştir.

2.10. Mücahitlerin Döneminde Eğitim

Necibullah hükümetinin yıkılışıyla mücahitlerin dönemi başlamıştır. Bu dönem maarif tarihinde bir çöküntü dönemi olarak nitelendirilmektedir. Mücahit-Rus savaşlarından dolayı merkezlerden uzak olan yerlerde eğitim imkânları yokken; yeni rejimin gelmesiyle merkezlerdeki eğitim kurumları da iç savaşlardan nasibini alarak kapatılmaya mahkûm kalmıştır. Savaştan uzak bölgelerde ise bölgesel hâkimiyetler olduğu için bazı yerlerde eğitim-öğretim devam etmiş, bazı bölgelerde yeni okullar açılmış, hatta üniversiteler kurulmuştur. Örneğin; M.1995 tarihinde Tahar'da "Abdullah İbn. Mesud" 1996 tarihinde "Bamiyan" ve 1998 tarihinde Kapisa'da "Alberuni" üniversiteleri açılmıştır.

⁷⁸ Aziz Muhammed Amaç, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁷⁹ Cemil-u Rahman Kamgar, *a.g.e.*, s. 103.

⁸⁰ Aziz Muhammed Amaç, *a.g.e.*, s. 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Afganistan'da 1994 Yılından Günümüze Kadar Din Eğitimi

1. Afganistan'da Din Eğitimi

İktisadi ve sosyal bakımdan az gelişmiş bir ülke olan Afganistan'da eğitim ve öğretim kurumları yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı ülkede, okuma yazma oranı çok düşüktür. Kırsal alanlarda geleneksel öğretim ve eğitim kurumu olarak camii ve medreselerin yanında tarikatların etkisi büyüktür. Dini ilimler alanında eğitim ve öğretim yapılan bir kültür ve eğitim kurumlarının bir kısmı, devletin denetiminde, bir kısmı ise özel olarak faaliyet göstermektedir.⁸¹

1.1. Taliban'ın Doğu ve Kandahar'a Girişi (1994)

Afganistan halkı, Taliban adıyla ilk defa 1994 senesinin yaz aylarında, bir grubun doğu kapılarına gelip dayanmasıyla tanıştı. Hiçbir şeyden haberdar olmayan halk, ilk önce onları BM'lerin kararını tatbik etmeye gelen barış gücü askeri zannetti. 150 civarında Pakistan milis gücü, yine Pakistan'a ait 50 adet tankla İpsin-Buldak üzerine yaptıkları saldırıda, İpsin-Buldak'ı işgal edip yayınladıkları ilk bildiriye; hiçbir fraksiyonla ilgileri-irtibatları olmadığını bildirdiler.

Pek çok rivayet dolaşıyordu; bunlardan en önemlisi, güya BM eski ordunun askerlerini bir araya getirip, onlara maaş bağlayıp, Afganistan'ı silahlardan temizlemesi için görev vermişti. Peki, kimdi bu Taliban ve aniden nasıl ortaya çıkmıştı?⁸² Kabilde iktidar mücadelesi ülkeyi korumasız bırakırken, birçok bölgede eski mücahit komutanlar, şakilik yapmaya başlamıştı. Kandahar bölgesinde eşkıyalığın öncülüğünü Gucci Mücahidin adıyla anılan ve liderliğini eski mücahit komutan Niyaz Vayand'yaptığı bir grup çekmekteydi. Vayand, artık cebini doldurmak için yol kesmeye başlamıştı. 29 Ekim 1994'de Vayand'ın adamları Türkmenistan'a ilaç ve gıda götüren 30 araçlık bir Pakistan konvoyuna el koydular Vayand'ın adamları, konvoyu yağmalarken, Pakistanlı görevlileri de esir almışlardı. Esirler arasında Pakistan askeri istihbaratı ISI'in emekli subayı ve konvoyun lideri Sultan Emir de vardı. Haber Kandahar'a ulaştığında medrese öğrencilerinden 100

⁸¹ Mehmet Saray, "Afganistan", *a.g.e.*, s. 407-408.

⁸² Rauf Beg, *a.g.e.*, s. 205.

kişilik bir grup -ki aralarında Sultan Emir'in Peşaver'de eğittiği medrese öğrencileri de yer almaktaydı- silahlanarak Gucci mücahitlerin üzerine yürüdü. Aralarında Emir'in eski öğrencilerinin de bulunduğu bu gençler, hem konvoyu hem de Pakistanlıları kurtardılar.

Medrese öğrencileri konvoyu kurtardıktan sonra geri dönerek, Kandahar'ı ele geçirdiler.

“Talib”, öğrenci demekti ve “Talib”in çoğulu ise “Taliban”dı. 29 Ekim 1994'de Kandahar'ı ele geçiren medrese öğrencileri ülkede ‘TALİBAN’ olarak anılmaya başladı. Liderliklerini Molla Muhammed Ömer yapmaktaydı.⁸³

1.2. Taliban'ın Kabil'e Geçirmesi (1996)

Taliban için sıra Kabil'e gelmişti. 20 Mart 1996'da roketlerle saldırı. Bu saldırıda 52 kişi öldü. 11 Eylül 1996'da Celalabat'ı ele geçiren Taliban kuvvetleri, 26 Eylülde Kabil'e geçirdi, Taliban, 27 Eylül'de Necibullah'ı sığındığı, ancak terk edilen BM binasında ele geçirerek idam etti. Cesedini sokakta dolaştırdı. Şah Mesut ise kuzeye doğru çekildi. Molla Ömer, Kabilin yönetimini Molla Muhammed Rabbani yönetimindeki altı kişilik bir konseye bıraktı.⁸⁴

Taliban, Kandahar bölgesinde otoriteyi sağlamış, suç oranlarında önemli derecede azalma meydana gelmişti. Bu arada Kabil'de iktidar mücadelesi, Rabbani ve Hikmetyar arasında devam etmekteydi. Güney Afganistan'da ise Taliban halkın umudu haline dönüştü. Pakistan askeri istihbaratı da, Afganistan'daki diğer mücahit grupların gözden düştüğünü görerek, Başbakan Binnazir Bhutto'ya sunduğu planda; Kandahar'da ortaya çıkan Taliban'ın desteklenerek, Afganistan'ın tamamına hâkim olmasının, Pakistan'ın çıkarları açısından doğru olacağını öngörüyordu. Böylece bu ülkede nüfuz mücadelesini Pakistan kazanmış olacaktı. Buna ABD'nin desteği de eklenmiş olacak ve Afganistan istikrarlı bir yönetime kavuşacaktı.

ABD ve Pakistan için önemli olan diğer bir konu da, petrol ve doğal gaz boru hatlarıydı. Barış sağlandığı zaman Türkmen doğal gazı ve Kazak petrolleri, Afganistan üzerinden Pakistan'ın Karaçi limanına ulaşabilecekti. Böylece ABD ve

⁸³ Süleyman Gündüz, *Afganistan Taliban ve Ladin*, Birey, Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 33-34.

⁸⁴ Emin Demirel, *a.g.e.*, s. 53.

Pakistan her türlü askeri desteği, Suudi Arabistan ise maddi desteği sağlayarak, 27 Eylül 1996'da Taliban Kabili ele geçirip ülkenin yüzde 90'ına sahip olmuştu.⁸⁵

1.3. İslamiyet ve Taliban

İslamiyet her zaman için Afganlıların gündelik hayatının merkezini oluşturmuştur. İster günde beş vakit namaz kılmak, ister Ramazan ayında oruç tutmak, isterse zekât vermek şeklinde olsun, dünyadaki çok az Müslüman, İslamiyet'in öngördüğü ibadet şartlarını, Afganlılar kadar düzenli bir şekilde ve heyecanını yitirmeden yerine getirmektedir. Yine İslamiyet, Afganistan'ın çeşitli kökenler ve çok değişik etnik gruplardan gelen insanların birliğini sağlayan ana kaynakken, cihad da sık sık -bilhassa Britanyalılara ve Ruslara karşı direniş savaşlarında- Afgan milliyetçiliği için ilksel bir harekete geçirici faktör olma rolünü oynamıştır.

Taliban'ın İslamiyet, cihat ve toplumsal dönüşüm yorumu, Afganistan'da alışılmadık ve tuhaf bir durumu yansıtıyordu. Çünkü bu hareketin yükselişinde Sovyetlere karşı savaşta boy göstermiş olan İslamcı eğilimlerin hiçbirinin yansımadağı görülmekteydi. Taliban, ne ihvanın esinlendirdiği radikal İslamcılardı, ne mistik sufiler, ne de gelenekçiler. 1979 ile 1994 yılları arasında Afganistan'da sahneye çıkmış olan İslami fikirler ve hareketler yelpazesinde hiçbir yere oturmuyorlardı. Bu üç eğilimin (radikal İslamcılık, sufizm ve gelenekselcilik) meşruiyetinin çıplak, zalimce bir iktidar mücadelesinin kargaşası içinde yıkılıp yozlaşmasının, Taliban'ın doldurulacağı ideolojik boşluğu yarattığı söylenebilir. Taliban, kendisinden başka hiç kimseyi temsil etmiyor ve kendi yorumu dışında bir İslamiyet tanımiyordu. Fakat ideolojik bir dayanakları da yok değildi; onlar, Pakistan'da, Afgan mülteci kamplarındaki Pakistan İslami partilerin vaaz ettiği Deobandliğin aşırı bir yorumunu temsil ediyorlardı.⁸⁶

1.4. Taliban Döneminde Din Eğitimi

Komünist rejiminin yıkılmasıyla hâkimiyet mücahitlerin eline geçmişti. Afganistan için artık yeni bir sayfa açılmıştı. Ülkede keşmekeş hâkimdi ve anarşi

⁸⁵ Süleyman Gündüz, *a. g e.* s. 34.

⁸⁶ Ahmed Raşid, (Çev. Osman, Akınhay), *a.g.e.*, s. 133-143.

hüküm sürüyordu. Elinde silahı olan bulunduğu yerin efendisiydi. İnsan haklarından söz eden uluslararası camia, Afganistan'ın kan gölü içinde kalmasına sadece seyirci kalıyordu. Bir türlü bitmek bilmeyen iç savaşlar, güneyden çıkan bir grup ile farklı bir boyut kazanmıştı. Halkın iç savaştan aldığı darbeler, yerini Taliban'ın rejiminin baskılarına bırakıyordu. Din fundamentalizmi görünümü ile ortaya çıkan, ancak etnik fundamentalizm politikasıyla halkı yönetmeye çalışan Taliban, ülkeyi dünyadan izole ederek, Afganistan halkına ilkel bir hayat yaşatmaktaydı. Taliban'ın yönetimi de önde gelen uluslararası camiadaki insan hakları ve demokrasi savunucularını hiç rahatsız etmemiş, üstelik desteklenmiştir.⁸⁷

Taliban, Afganistan'a hâkim olduktan sonra, resmi dergilerinde (anayasa), eğitim öğretimle ilgili bazı kanunlar çıkarmıştır. Ancak bu kanunların hiçbirisi uygulamaya geçmemiştir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

1. Afganistan İslam Emirliği'nin kadın ve erkek tüm vatandaşları, eğitim-öğretimde eşit olarak bütün haklara sahiptir.
2. İlkokul zorunlu olup, ortaokul, lise, yüksek öğretim ve medreselerin bütün masrafları, eğitim-öğretimin ilerlemesi için, Afganistan İslam Emirliği tarafından karşılanacaktır.
3. Kızların eğitim-öğretimi, İslami Şeriat yasalarına göre düzenlenir.
4. Tüm Afganistan vatandaşları, kanunlara göre özel medreseler açabilirler⁸⁸

1998'de ülkenin %90'ına sahip olan Taliban hareketi, iktidarları boyunca kendilerine özgü eski klasik medrese usulüne uygun bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Kızların eğitimini yasaklayan Taliban, erkek öğrencilerin okudukları okullarda da önemli değişiklikler yapmıştır. İlkokul birinci sınıftan itibaren Arapça dersi zorunlu kılınmış, dini ağırlıklı bir öğretim programı uygulanmaya başlanmıştır.

⁸⁷ Jawad Siddiqi, *Afganistan'da Yüksek Öğretimde Din Eğitimi*, S.D.Ü. Sos.Bil.Ens. Yayınlanmış Yük.Lis.Tezi, İsparta, 2006, s. 24.

⁸⁸ *Da Afganistan İslam-i İmarat Rasm-i Caride* (Afganistan İslami Emirliği Resmi Dergisi) Sayı. 896, Kabil, 1997, s. 1-2.

1.5. Taliban'ın Yıkılışı ve Amerika'nın Afganistan İşgali

1994'te Taliban hareketinin başlamasıyla birlikte 1996'da Kabil ve 1998'de Mezarı Şerif Taliban'ın yönetimine geçti. Yakın tarihte görülmemiş zulüm, işkence, katliamlar ve her türlü insanlık dışı muamelede bulunan Taliban hareketi, 11 Eylül 2001'de Elkaide'nin Amerika'ya yaptığı saldırıdan sonra dünyanın tepkisini üzerine çekti. Amerika Birleşik Devletleri tarafından El Kaide örgütünü ve bu örgütün lideri Usame b. Ladini ülkesinde koruyan Taliban'a, Ekim 2001 tarihinde savaş açıldı ve Afganistan resmen işgal edildi. Kasım 2001'e gelindiğinde, Taliban'a karşı Afganistan'da savaş sürerken, Bonn'da siyasi görüşmeler yapıldı. Afganistan aşiretlerini temsil eden delegeler, Bonn toplantısında, Loya Jirga'yı (Büyük Meclisi) toplanıncaya kadar başbakan ve bakanlar kurulunu içeren geçici bir yönetim kurulmasını onayladı. Aralık 2001'de ise Taliban güçleri, direndikleri son yer olan Kandahar'ı da kaybetti. Hamit Karzai'nin başkanlığında kurulan geçici yönetim, 22 Aralık'taki yemin töreniyle görevine başladı. BM Güvenlik Konseyi, Uluslar arası Güvenlik Destek Gücü'ne (ISAF) onay verdi ve ISAF Afganistan'a geldi. Karzai hükümetinin ilk çalışmaları, Taliban tarafından konulmuş insanlık dışı baskıcı yasakları kaldırmak oldu. Bonn anlaşması gereği Hamit Karzai, altı ay sonra görevi başkasına devretmesi gerekirken; Haziran 2002'de görev süresine 18 ay daha eklenerek Ocak 2004'e kadar uzatıldı. Ocak 2004'te yapılması beklenen başkanlık seçimlerinin Eylül 2004'e ertelenmesi üzerine Karzai'nin de görev süresi uzatılmış oldu.

2. Günümüzde Afganistan Din Eğitimi ve Eğitim Sistemine Bir Bakış

Afganistan Maarif Bakanlığı'nın genel hedeflerinin başında, nesillerin, İslam dininin inanç esaslarına göre yetiştirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın bütün eğitim-öğretim kurumlarında (ilk, orta, lise ve yükseköğretim), din eğitim-öğretimi yapılmaktadır. Bununla birlikte din eğitim-öğretimi, programlarda, eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre farklı şekillerde yer almaktadır. Şöyle ki; din eğitimi, bazı eğitim kurumlarındaki programlarda sadece "din dersi" adı altında yer alırken, yalnızca din eğitim-öğretiminin uygulandığı eğitim kurumları da vardır.

Afganistan’da dini eğitim verilen kurumlar, yaygın ve örgün olarak ikiye ayrılır. Yaygın dini eğitim verilen kurumlar; halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur’ân kursları, medreseler ve camilerdir. Örgün dini eğitim kurumları ise Maarif Bakanlığı ve Yükseköğretim Bakanlıklarına bağlı Darulhüffazlar, Medreseler ve Şeriat Fakülteleri’dir.

Afganistan maarif sistemi, geçen asrın son çeyreğinden bu yana, toplumun ihtiyaçları gözetilmeksizin, siyasi aktörlerin politikaları doğrultusunda birçok defa değiştirilmiştir. Taliban sonrası yeni yönetimle birlikte (M.2001), Afganistan maarif tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Uluslararası statüde tanınmış yeni bir rejim ve geçici bir hükümet kurulmuştur. M.2004’te de genel seçimler sonucu “Afganistan İslâmi Cumhuriyeti” kurulmuştur. Bu dönemde maarif eğitim sistemi de önemli bir rehabilitasyondan geçirilmeye başlanmıştır. İhtiyaçlar ve problemler göz önünde bulundurularak, maarifin temel ilkeleri yeniden belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Çocuklara ve gençlere eğitim imkânları sağlamak. Kızlara ve erkeklere Allah (c.c)’a ibadeti, takvayı, vatan sevgisini, milli birliği, birlikte yaşamayı ve insan sevgisini öğretmek.
2. İstiklali savunma, milli hâkimiyet, toprak bütünlüğü, kültür zenginliğinin geliştirilmesi, milli birlik ve barış sevgisi bilgileriyle çocuk ve gençleri bilgilendirmek ve bütün taassup çeşitlerinin yok olmasına çalışmak.
3. Eğitim-öğretim kurumlarının iyileştirilmesi.
4. Gelişmiş çağdaş ülkeler ölçülerine uygun eğitim sistemini geliştirmek.
5. Diğer ülkelerin eğitim-öğretim tecrübelerinden istifade etmek ve değerlendirmek.
6. Mezhep, dil, milliyet, kavim, cins ve sosyal sınıf gözetmeksizin, herkese, zorunlu ve ücretsiz eğitim-öğretim imkanı sağlamak.
7. Anayasada belirlenmiş diller ile eğitim vermek.
8. Yöresel dillerin öğretimini yöresel bir ders olarak vermek.
9. Engelliler ve muhacirlere eğitim imkânları sağlamak.

10. Dini medreseleri, genel ve mesleki okulları geliştirmek.
11. Öğretmenlerin ilmi ve eğitici seviyelerini yükseltmek.
12. Öğretmenlerin hayat standartlarının yükseltilmesi için çaba göstermek.
13. Cahilliğe karşı mücadele etmek; okuma-yazma ve meslek kazandıran okulları geliştirmek ve yaygınlaştırmak.
14. Yasalar doğrultusunda maarifin gelişmesi için yardımcı olan dost ülkeler ve birleşmiş milletlerin yanında bulunmak.
15. Ülke çapında eğitim sistemini paralel bir biçimde güçlendirmek.
16. Merkez ve taşraya eşit eğitim imkânları sağlamak.
17. Gelişmiş ve gelişmekte olan iller arasında eşit eğitim imkânlarını sağlamak.
18. Öğrencilerin sosyal kötülöklere (Terör, narkotik, savaş ve taassup) karşı dikkatli olmalarını sağlamak ve dikkatlerini barış, demokrasi ve insan haklarına yönlendirmek.
19. Erkek ve kız okullarının sosyal imkânlar itibariyle eşit olmalarını sağlamak. Kızların okula devam etmeleri için imkânlar oluşturmak.
20. Kız ve erkekler arasındaki taassubu gidermek.

2.1. Temel İlkeler Doğrultusunda Uygulanan Eğitimin Hedef ve Kazanımları

1. Çocukların ifrat ve tefritten uzak, dindar fertler olarak yetişmelerini sağlamak.
2. Milli kimliğinin geliştirilmesi ve yükselmesini sağlamak.
3. Topluma medeni ve faydalı fertler kazandırmak.
4. Öğrencilere bilgi ve beceri kazandırmak, onların toplum ve dünya ile barışık ve doğru düşünce gücüne sahip olmalarını sağlamak.
5. Öğrencilerin yeteneklerinin geliştirilmesi, bilgi düzeylerinin yükseltilmesini sağlamak ve meslek alanlarına hazırlamak.

6. Müreffeh ve saadetli bir topluma doğru yükselişi sağlamak.⁸⁹

2.2. Yaygın Eğitim

İnsanlar hayatın her safhasında sürekli birbirleriyle iletişim ve etkileşim içersindedirler. Bu iletişim ve etkileşim sonucu insanlar doğru veya yanlış pek çok bilgi, beceri ve alışkanlıklar kazanmaktadırlar. Formal olmayan bu tür eğitime yaygın eğitim denir. Yaygın eğitimde yaş ve süre sınırlaması olmadığından, insan her dönemde gelişmelere uygun olarak yeni bilgiler kazanabilmektedir.

Yaygın eğitimde birçok alanda eğitim verilebileceği gibi, din ve ahlâk eğitimi de verilebilir. “Camilerde verilen hutbe ve vaazlar, dinî eğitim veren kurslar, kitle iletişim araçlarıyla yapılan tebliğler yaygın eğitim-öğretim yoluyla verilen din eğitimi ve öğretimidir” şeklinde tanımlanabilir. Afganistan’da bazı büyük medreseler ve darulhüfazar eğitimi, İrşad ve Evkaf Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Kurslar, yaygın eğitim veren yerler olarak ortaya çıkmıştır. Bugün Afganistan’da kurslarda çeşitli dallarda eğitim verilme imkânı hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler, savaştan çöken Afganistan toplumuna yardım amacıyla çeşitli kursların açılmasını sağlamıştır. Bu kurslar daha çok kişilerin meslek edinmesini hedeflemiştir.⁹⁰

2.3. İlköğretim ve Ortaöğretimde Din Eğitimi

2.3.1. Okul Öncesi Din Eğitimi

Bütün İslam ülkelerinde olduğu gibi Afganistan’da da ilmin öğrenimi, özellikle dini ilimlerin yayılmasında önemli role sahip olan camilerde başlamaktadır. Afganistan’da camiler, İslam fatihlerinin Afganistan’ı fethettikleri dönemden itibaren yapılmaya başlamış ve o dönemden bu yana Müslüman çocuklarının dini öğrenmelerine ev sahipliği yapa gelmişlerdir. Afganistan’daki camii imamları ve diğer görevlilerin büyük şehirlerdeki sınırlı sayıdaki camiler hariç, maaşı ve cami masrafları, cami cemaati tarafından ödenmektedir.

⁸⁹ Seyr-i Tarih Maarif Asrî, <http://maruf.blogfa.com/post-18.aspx> (04.02.2012).

⁹⁰ Aliye Yılmaz, *Afganistan’da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, S.D.Ü. Sos.Bil.Ens. Yayınlanmış Yük.Lis.Tezi, Isparta, 2005, s. 93-94.

Afganistan'daki çocukların aileden sonra, dini öğrendikleri yer olarak bilinen kurum, kuşkusuz camilerdir. Çocuklar küçük yaşta camiye giderler ve cami imamlarından veya bir başka görevliden dini öğrenirler. Eğer çocuklar okula gidecek yaşta olup okula gidiyorlarsa, günün bir vaktinde okul, bir vaktinde ise camiye din eğitimi öğrenmek için giderler. Kız çocukları da belli bir yaşa kadar camiye, din eğitimi öğrenmeye giderler; ancak belli bir yaştan sonra camiye değil ev mollası (mollay-i hanegi) denen yere giderler. Orada da genellikle bayan din hocaları tarafından din eğitimini öğretilmektedir.

Camilerde ders metodu şöyledir: ilk önce kelime-i şahadet, namaz duaları, namaz süreleri ezberletilir ve daha sonra kaide-i bağıdadi adındaki bir kitap -ki o kitapta Arapça harfler ve onların nasıl okunulması gerektiği; Kur'an-ı Kerim'in son cüzü olan amme vardır- okutulur. Bu kitabı bitirdikten sonra, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumaya başlarlar. Kur'an-ı Kerim'i birkaç defa hoca önünde okuduktan sonra, Farsçayı öğrenmek amacıyla Çahar Kitap adında farsça yazılmış bir kitap okutulur. Çahar Kitap ve buna benzer birkaç kitap okutulduktan sonra, kız çocuklar, kız ilkokuluna; erkek çocuklardan bazıları erkek ilkokuluna; bazıları, kendi isteğiyle, devlet tarafından finansa edilen resmi medreselere, bazıları ise kendi ve ailesinin isteğiyle din eğitiminin öğrenimini daha yükseltmek için halk tarafından desteklenen finansa edilen medreselere giderler.

2.3.2. Birinci Kademedeki Okutulan Din Eğitimi Kitapları

2.3.2.1. Birinci Sınıf Din Eğitimi Kitabı

Birinci sınıfta dini konuları ele alan kitapların başında, "*Talim ve Terbiye-yi Dini*" (Din Eğitimi) adlı 106 sayfalık bir kitap yer almaktadır. Bu kitapta genel olarak üç konu ele alınmaktadır.

A) Güzel Kuran-ı Kerim Okuma

Arapça alfabesinin nasıl yazılacağı ve nasıl okunacağı öğretilmektedir.

B) Diniyât (Akaid ve Namaz)

Akaid; yani dini sorular ve cevapları. Örneğin;

- Senin dinin nedir?

- Benim dinim İslam'dır.
- Rabbin kim?
- Rabbim Allah (c.c)'dir.
- Peygamberin kim?
- Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.

gibi sorular.

Namaz; İslam'ın beş şartından ikincisi olup; namazların rekâtları, kaç rekâtının farz, kaç rekâtının sünnet olduğu, namazların kılınışı ve namaz duaları öğretilmektedir.

C) Ahlak

1. Anne-baba hakkı
2. Öğretmen hakkı
3. Temizlik
4. Yemek yeme adabı
5. Yolda yürüme adabı
6. Selam verme adabı⁹¹

2.3.2.2. İkinci Sınıf Din Eğitimi kitabı

İkinci sınıfta dini konuları ele alan kitapların başında “*Amuziş-i Kur'an-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-ri İslami*” (Kur'an-ı Kerim'i Öğrenme ve İslami Eğitim) adlı 64 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta genel olarak dört konu ele alınmaktadır.

A) Kur'an-ı Kerim'i Öğrenme Adabı

Kur'an-ı Kerim'i okumanın da bazı kuralları vardır. Bu kuralları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Abdestli olmadan Kur'an-ı Kerim'e dokunmamak.

⁹¹ Abdullvekil Abdulzahir Gülistani, *Talim ve Terbiye-i Dinî sınıf-i aval* (birinci sınıf) Matbaa-i Ahmet-1386/2008, S, 75-105

2. Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce Euzü Besmele çekmek.
3. Kur'an-ı Kerim'i okurken saygı göstermek.
4. Kur'an-ı Kerim'i dinleyip, tecvitlerine dikkat edip, güzel bir sesle okumaya gayret etmek.
5. Kur'an-ı Kerim'in mealini anlamak için çaba göstermek.
6. Bir yerde birisi Kur'an-ı Kerim okurken, sakin bir şekilde durup dinlemek, başka şeylerle meşgul olmamak, manasını anlamaya çalışmak.

B) Akaid

a. İslam'ın Şartları

1. Kelime-i Tevhid
2. Namaz kılmak
3. Ramazan orucu tutmak,
4. Zekât vermek
5. Hacca gitmek.

b. İmanın şartları

1. Allah'ın birliğine inanmak
2. Meleklerle inanmak
3. Semavi kitaplara inanmak
4. Peygamberlere inanmak
5. Ahiret gününe inanmak
6. Kadere ve ölümden sonra tekrar dirilişe inanmak

C) Fıkıh

1. Abdestin farzları
2. Abdestin alınışı
3. Abdesti yoksa abdest almak, cünüp ise gusletmek

4. Bedenini, elbiselerini ve namaz kılacağı yeri temiz tutmak.
5. Avret mahallini kapatmak
6. Namazda kibleye dönmek
7. Namaza niyet etmek
8. Namazı kendi vaktinde kılmak

D) Adap ve Ahlak

1. Güzel ahlak
2. Anne hakkı
3. Komşu hakkı
4. Büyüklerin hakkı
5. Mescit adabı
6. Sıhhat ve sağlığa önem vermek
7. Müslümanlar barışı severler⁹²

2.3.2.3. Üçüncü Sınıf Din Eğitimi kitabı

Üçüncü sınıfta dini konuları ele alan kitapların başında “*Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-ri İslam*” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslami Eğitim) adlı 60 sayfadan oluşan bir kitap gelmektedir. Bu kitapta da genel olarak üç konudan bahsedilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki üçüncü sınıf kitabının ikinci sınıf kitabıyla başlık benzerlikleri olduğu halde içeriği birbirinden farklıdır.

A) Akaid

B) Fıkıh

1. Abdestin alınması caiz olan sular
2. Abdest alınması caiz olmayan sular
3. Abdestte mest üzerine mesh etmek

⁹² Bismillah Bahtiyar, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i duvum* (ikinci sınıf), Kabil, 1387/2009, s. 1-64.

4. Mest üzerine mesh ve meshin bozuluşu
5. Yaralı yerleri mesh etmek
6. Abdesti bozan şeyler
7. Guslün Farzları, sünnetleri ve guslün alınışı
8. Teyemmüm
9. Teyemmümün farzları
10. Namazın farz olma şartları
11. Namaz vakitleri.

C) Adap ve Ahlak

1. Güzel ahlakın fazileti.
2. Anne hakkı.
3. Akrabaların hakkı
4. Çevreyi korumak
5. Hayvanlara merhamet
6. Dürüstlük ve doğruluk
7. Tövbe
8. Zamanın önemi⁹³

2.3.2.4 Dördüncü Sınıf Din Eğitimi kitabı

Dördüncü sınıfta dini konuları ele alan kitapların başında “*Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-ri İslami*” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslami Eğitim) adlı 56 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta genel olarak dört konu ele alınmaktadır.

⁹³ Bismillah Bahtiyar, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i sevum* (üçüncü sınıf), Kabil, 1386/2008, s. 11–58.

Bu kitabın içindekiler şunlardır:

- Allah (c.c)'ın bütün yaratıkları hakkında
- Allah (c.c)'ın tek olduğu ve her şeyin sahibi olduğu
- Allah (c.c)'ın sıfatları ve isimleri
- İnsanların peygamberlere ihtiyacı olduğunu
- Allah (c.c)'ın gönderdiği peygamberlerin görevleri
- Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında⁹⁴

2.3.2.5. Beşinci Sınıfın Din Eğitimi Kitapları

Beşinci sınıfta dini konuları ele alan kitapların başında “*Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-ri İslami*” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslami Eğitim) adlı 56 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta genel olarak üç konu ele alınmaktadır.⁹⁵

A. Akaid

- Bazı surelerin metni
- Bazı surelerin tercümelere
- Allah (c.c)'ın sıfatları
- Allah (c.c)'ın isimleri

B. Fıkıh

1. Vacip
2. Mustahap
3. Mubah
4. Mekruh
5. Haram

⁹⁴ Abdulvekil, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i çarım* (dördüncü sınıf), Kabil, 1386/2008, s. 10-56.

⁹⁵ <http://moe.gov.af/fa/page/2049> (12.06.2012).

C. Ahlakın faziletleri

1. İslamda sulh
2. Adalet ve Dürüstlük⁹⁶

2.3.2.6. Altıncı Sınıfın Din Eğitimi Kitapları

Altıncı sınıfta dini konuları içeren kitabın başında “*Amuşiş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-ri İslami*” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslami Eğitim) isimli 54 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta genel olarak üç konu ele alınmaktadır. Beşinci sınıftaki kitabın içeriğiyle bazı değişiklikler dışında genel olarak aynıdır;

A. Akaid

- Bazı surelerin metni ve tercümesi
- Allahın sıfatları ve isimleri

B. Fıkıh

- Vacip ve mustahap
- Mekruh ve haram

C. Ahlak

- Adalet ve Dürüstlük⁹⁷

⁹⁶ Şir Ahmet Masudi, *Amuşiş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i pencüm* (Beşinci sınıf), Kabil, 1386/2008, s. 19-66.

⁹⁷ Şir Ahmet Masudi, *Amuşiş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i pencüm* (Altıncı sınıf), Kabil, 1386/2008, s. 1-60.

Tablo-1: İlkokul 3. sınıfa kadar haftalık ders programları ve müfredatları⁹⁸

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farça)	6
ریاضی	Matematik	6
تعلیم و تربیه دینی	Din Eğitimi ve Öğretimi	6
رسم	Resim	6
حسن خط	Güzel Yazı	6
TOPLAM		30

Tablo-2: İlkokul 4. sınıf haftalık ders programları⁹⁹

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
پشتو	Peştuca	3
انگلیسی	İngilizce	2
حسن خط	Güzel Yazı	2
رسم	Resim	2
قران کریم	Kuran-i Kerim	3
دری	Dari (Farsça)	4
ریاضی	Matematik	5
اجتماعیات	Sosyal Bilgiler	2
ساینس	Fen Bilgileri	2
سپورت	Spor	1
دنیات	Din Bilgisi	3
TOPLAM		29

⁹⁸ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Yakum ila Seyum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

⁹⁹ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Çaharum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Tablo-3: İlkokul 5. sınıf haftalık ders programları¹⁰⁰

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
قرانکریم	Kuran-i Kerim	3
جغرافیه	Coğrafya	2
دری	Dari (Farsça)	5
حسن خط	Güzel Yazı	1
انگلیسی	İngilizce	2
رسم	Resim	3
پشتو	Peştuca	3
ساینس	Fen Bilgisi	2
سپورت	Spor	1
ریاضی	Matematik	5
دنیات	Din Bilgisi	2
TOPLAM		29

Tablo-4: İlkokul 6. sınıf haftalık ders programları¹⁰¹

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
حسن خط	Güzel Yazı	1
ساینس	Fen Bilgisi	2
انگلیسی	İngilizce	3
دنیات	Din Bilgisi	2
پشتو	Peştuca	3
ریاضی	Matematik	5
قرانکریم	Kuran-i Kerim	3
رسم	Resim	2
دری	Dari (Farsça)	5
سپورت	Spor	1
جغرافیه	Coğrafya	2
TOPLAM		29

¹⁰⁰ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Pencum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

¹⁰¹ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Şaşum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

2.3.3. Ortaokul ve Lisede Okutulan Din Eğitimi Kitapları

2.3.3.1. Yedinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Ortaokul yedinci sınıfta din eğitimi başlıca; “*Talim ve Terbiye-i Dini*” (Din Eğitimi ve Öğretimi) isimli kitaptan yapılmaktadır. Bu kitapta şu konular ele alınmaktadır.

a. Allah (c.c)’ın Sıfatları

- 1- Allah (c.c)’ın zati sıfatları
- 2- Allah (c.c)’ın fiili sıfatları

b. Allah (c.c)’ın Kitapları

- 1- Kur’an-ı Kerim Allah (c.c)’ın Sözleridir
- 2- Kur’an-ı Kerim Peygamberimizin büyük mucizesidir
- 3- Kur’an-ı Kerim’in faziletleri

c. İman ve İslam

- 1- Allah (c.c)’a iman
- 2- Meleklerle iman
- 3- Kitaplara iman
- 4- Peygamberlere iman
- 5- Ahirete iman
- 6- Kadere iman
- 7- Namaz
- 8- Oruç
- 9- Hac
- 10- Zekat

c. Nikah

- 1- Nikahın rükünleri

2- Nikahın hükmü

d. Yemin Etmek

1- Yeminin çeşitleri

2- Yeminin hükümleri¹⁰²

Ortaokul yedinci sınıfında Kur'an-ı Kerim Dersi ve Öğretimi de yapılmaktadır. Bu dersin programı da şöyledir:

1- Bakara suresinin yüzünden okunuşu

2- Öğretmenin gerekli gördüğü ayetlerin ezberlenmesi¹⁰³

Ortaokul yedinci sınıfta okutulan bir başka ders de Hadis (Hadis-i Şerif) dersidir. Bu dersin öğretim programı is şöyledir:

a. Hadis İlmî

1- Hadis ilminin tarifi

2- Hadis ilminin mevzusu

3- Hadisin çeşitleri

b. İslam, İman, İhsan

1- İslam

2- İman

3- İhsan

c. İlmî Faziletleri

1- İlmî fazileti ile ilgili hadisler

2- İlmî faydaları

¹⁰² *Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Haftum* (Yedinci Sınıf) Kabil, 1384/2006, s. 1-58.

¹⁰³ *Nisab-i Talimi-i Mekatıbı Mutavasita-i Sınıfı Haftum*, (Yedinci sınıf).

d. Temizlik

- 1- Temizlikle ilgili hadisler
- 2- Temiz olmanın faydaları

e. Namaz

- 1- Namazla ilgili hadisler
- 2- Namazın kılındığı yerin temiz tutulması
- 3- Namaz kılmanın faydaları

f. Oruç

- 1- Oruçla ilgili hadisler
- 2- Orucun faziletleri
- 3- Oruç tutmanın faydaları

g. Zekât

- 1- Zekâtla ilgili hadisler
- 2- Zekâtın faziletleri
- 3- Zekât vermenin faydaları

ğ. Hac

- 1- Hacla ilgili hadisler
- 2- Haccın faziletleri
- 3- Haccın yapılacağı yer

h. Müslüman Hakları

- 1- Müslüman hakkıyla ilgili hadisler
- 2- Müslüman Müslüman'ın kardeşidir.
- 3- Müslüman Müslüman'a zarar vermemeli

ı. Anne-Baba Hakları

- 1- Anne- Baba hakkıyla ilgili hadisler

2- Anne- Babaya saygı duymak

3- Anne- Babaya karşı görevlerimiz

i. Komşu Hakları

1- Komşuluk hakkıyla ilgili hadisler

2- Hz. Peygamber (s.a.v.) örnekleri

3- Komşuluk ilişkileri

j. Kadın Hakları

1- Kadın hakları ile ilgili hadisler

2- Kadının erkekte, erkeğin de kadında hakkı vardır

k.Çocuk Sevgisi

1- Çocuk sevgisi ile ilgili hadisler

2- Çocuk sevmenin faydaları

l. Yemek Adabı

1- Yemek adabı ile ilgili hadisler

2- Yemek adabının kuralları

m. Oturma Adabı

1- Oturma adabı ile ilgili hadisler

2- Oturma adabının kuralları¹⁰⁴

n. Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı (Sekizinci Sınıf)

1-Âl-İmran Suresinin yüzünden okunuşu

2-Öğretmenin gerekli gördüğü ayetlerin ezberlenmesi

¹⁰⁴ Muhammed Yusuf Niyazi, *Hadis-i Şerif-i Sıf-ı Haftum*,(Yedinci Sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-48.

2.3.3.2. Sekizinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Ortaokul sekizinci sınıfta okutulan Dini Eğitim ve Öğretim (Talim ve Terbiye-i Dini) Dersi Öğretim Programı şu şekildedir:

a. İman

- 1- Allah (c.c)'a iman
- 2- Meleklerle iman
- 3- Kitaplara iman
- 4- Peygamberlere iman
- 5- Ahiret gününe iman
- 6- Kadere iman

b. Faiz

- 1- Faizin haram olması
- 2- Faizin hükmü

c. Kefalet

- 1- Kefaletin rükünleri
- 2- Kefaletin çeşitleri
- 3- Kefaletin şartları

d. Ahlak

- 1- Yardımlaşma
- 2- Akraba hakları
- 3- Komşu hakları
- 4- Öğretmenin hakları
- 5- Kıskançlıktan uzaklaşmak
- 6- Dedikodu yapmamak¹⁰⁵

¹⁰⁵ Muhammed Yusuf Niyazi, *Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Haşum*, (yedinci sınıf), Kabil, 1386/2008, s. 1-58.

Ortaokul sekizinci sınıfta okutulan bir diğer ders de Hadis (Hadis-i Şerif) Dersidir. Bu dersin öğretim programı is şöyledir:

a. Allah Sevgisi

- 1- Allah sevgisi ile ilgili hadisler
- 2- Allah sevgisinin faziletleri

b. Peygamber Sevgisi

- 1- Peygamber sevgisi ile ilgili hadisler
- 2- Peygamber sevgisinin faziletleri

c. Dış Temizliğinin Faziletleri

- 1- Dış temizliği ile ilgili hadisler
- 2- Dış temizliğinin faydaları

d. Kalp Temizliği

- 1- Kalp temizliği ile ilgili hadisler
- 2- Kalp temizliğinin faziletleri ve faydaları

e. Cömertliğin Faziletleri

- 1- Cömertlikle ilgili hadisler
- 2- Cömertliğin İslam dininde yeri

f. Selamlaşma Adabı

- 1- Selamlaşma ile ilgili hadisler
- 2- Selamlaşmanın hükmü
- 3- Selamlaşmanın faydaları

g. Kötülüklere Karşı İyilik Yapmak

- 1- Kötülük ve zulme karşı sabırlı olmak
- 2- Kötülük ve iyilikle ilgili hadisler
- 3- İyilik yapmanın faziletleri¹⁰⁶

¹⁰⁶ *Hadis-i Şerif-i Sıf-ı Haştum*,(Sekizinci sınıf), s. 1-48.

2.3.3.3. Dokuzuncu Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Ortaokul dokuzuncu sınıfta okutulan Dini Eğitim ve Öğretim (Talim ve Terbiye-i Dini) Dersi Öğretim Programı şu şekildedir:

a. İman

- 1- İmanın tarifi
- 2- İmanla İslam arasındaki fark

b. Allah'ın Varlığının Delilleri

- 1- Fikri delil
- 2- Kur'anî delil
- 3- Kalamî delil

c. Nikah

- 1- Nikahın hükmü
- 2- Nikahın çeşitleri
- 3- Nikahın şartları

d. Ahlak

- 1- Sabretmek
- 2-Affetmek
- 3-Saygı ve sevgi
- 4-Yürüme adabı
- 5-Konuşma adabı
- 6-Misafire saygı¹⁰⁷

¹⁰⁷ *Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Nuhum*, (yedinci sınıd), Kabil, 1381-2003, s. 1-93.

Ortaokul dokuzuncu sınıfında okutulan bir diğer ders olan Hadis (Hadis-i Şerif) Dersi Öğretim programı ise şöyledir:

a. Kur'an-ı Kerim Okumanın Faziletleri

- 1- Güzel Kur'an-ı Kerim okuma ile ilgili hadisler
- 2- Kur'an-ı Kerim okuma üslubu
- 3- Güzel Kur'an-ı Kerim okumanın faydaları

b. Dürüstlük ve Doğruluk

- 1- Doğrulukla ilgili hadisler
- 2- Doğruluğun faydaları

c. Hasta Ziyareti

- 1- Hasta ziyareti ile ilgili hadisler
- 2- Hasta ziyaretinin İslam dinindeki yeri

d. Kabir Ziyareti

- 1- Kabir ziyareti ile ilgili hadisler
- 2- Kabir ziyaretinin adabı
- 3- Kabir ziyaretinde yasak olanlar

e. Konuşma Adabı

- 1- Konuşma adabı ile ilgili hadisler
- 2- Çevremizdeki insanlarla davranışlarımız

f. Kadında Aranan Sıfatlar

- 1- Mal ve mülk sahibi olması
- 2- İyi bir aileden olması
- 3- Güzel olması
- 4- Dindar olması

g. İslam Dininde Zeki ve Çalışkan Kime Denir?

- 1- Zeki ve akıllılıkla ilgili hadisler

2- Kendini ve milletini kötülüklerden koruyanlar

3- Zeki ve akıllı olmanın faydaları

ğ. Affetmek ve Bağışlamak

1- Affetmekle ilgili hadisler

2- Hangi durumlarda affedilmelidir

3- Affetmenin faydaları ve zararları

h. Fakir Kimselerin Hakkı

1- Yardımlaşma ile ilgili hadisler

2- Fakirlere yardım eden kimseler Allah nezdinde ödüllenecektir

ı. Yetimlerin Hakkı

1- Yardımlaşma ile ilgili hadisler

2- Yetimlere yardım etmek hepimizin görevidir

3- Yetimlere yardım etmenin faydaları

i. Alışverişte Doğruluk

1- Alış-verişle ilgili hadisler

2- Alışverişte yalan söylenmemelidir

j. Yalancılık

1- Yalancılık ile ilgili hadisler

2- Yalancılığın dünya ve ahiretteki zararları

k. Kıskançlık

1- Kıskançlık ile ilgili hadisler

2- Kıskançlıktan gelen zararlar

m. Ahlak

1- Ahlak ile ilgili hadisler

2- Ahlaklı olmanın faziletleri

n. İnsanların Birbirlerine Acıma Duygusu

- 1- İslam dininin kardeşlik dini olmasıyla ilgili hadisler
- 2- Bir Müslüman diğer bir Müslüman'ın kardeşidir¹⁰⁸

2.3.3.4. Onuncu Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Lise onuncu sınıf derslerinden tefsir (Tefsir-i Şerif Sınıf-i Dahum) dersi öğretim programı şöyledir:

a. Tefsir

- 1- Tefsirin tarifi
- 2- Kur'an-ı Kerim'den birkaç ayet

b. Kur'an-ı Kerim

- 1- Kur'an-ı Kerim'in nazil olması
- 2- Kur'an-ı Kerim'in toplanması
- 3- Kur'an-ı Kerim'i tutma adabı
- 4- Kur'an-ı Kerim'i okuma adabı

c. Fâtiha Suresi

- 1- Fâtiha suresinin isimleri
- 2- Fâtiha suresinin tercüme ve tefsiri

d. Bakara Suresi

- 1- Bakara suresinin ismi
- 2- Bakara suresinin tercüme ve tefsiri

e. Kâria Suresi

- 1- Kâria Suresinin tercümesi
- 2- Kâria Suresinin tefsiri

¹⁰⁸ *Hadis-i Şerif-i Sınıf-ı Nuhum*, (dokuzuncu sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-46.

f. Tekâsür Suresi

1- Tekâsür suresinin tercümesi

2- Tekâsür suresinin tefsiri

g. Asr Suresi

1- Asr suresinin tercümesi

2- Asr suresinin tefsiri

ğ. Hümeze Suresi

1- Hümeze suresinin tercümesi

2- Hümeze suresinin tefsiri

h. Fil Suresi

1- Fil suresin hikayesi

2- Fil suresi tercüme ve tefsiri

ı. Kureyş Suresi

1- Kureyş suresinin tercümesi

2- Kureyş suresinin tefsiri

i. Mâûn Suresi

1- Mâûn suresinin tercümesi

2- Mâûn suresinin tefsiri

j. Kevser Suresi

1- Kevser suresinin tercümesi

2- Kevser suresinin tefsiri

k. Kâfirûn Suresi

1- Kâfirûn suresinin nazil olması

2- Kâfirûn suresinin tercüme ve tefsiri

l. Nasr suresi

1- Nasr suresinin tercümesi

2- Nasr suresinin tefsiri

m. Tebbet Suresi

1- Tebbet suresinin nazil oluşu

2- Tebbet suresinin tercüme ve tefsiri

n. İhlas Suresi

1- İhlas suresinin nazil oluşu

2- İhlas suresinin tercüme ve tefsiri

o. Felak Suresi

1- Felak suresinin nazil oluşu

2- Felak suresinin tercüme ve tefsiri

ö. Nâs Suresi

1- Nâs suresinin tercümesi

2- Nâs suresinin tefsiri

p. İyilik

1- İyilikle ilgili ayet

2- Ayetin tercümesi ve tefsiri

r. Kötülük

1- Kötülükle ilgili ayet

2- Ayetin tercüme ve tefsiri

s. Allah Rızası İçin Sadaka Vermek

1- Allah (c.c) rızası için para harcayanlarla ilgili ayet

2- Ayetin tercüme ve tefsiri

ş. Hangi Mal Sadaka Verilmelidir

- 1- Helal kazançla ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri

t. Kimlere Sadaka Verilir?

- 1- Verilen sadaka ile ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri¹⁰⁹

2.3.3.5. Onbirinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Lise onbirinci sınıfta okutulan derslerden tefsir (Tefsir-i Şerif Sınıf-i Yazdahum) dersi öğretim programı şu şekildedir:

a. Allah'a İman

- 1- Allah (c.c)'a imanla ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri

b. Tövbe

- 1- Tövbeyle ilgili ayet
- 2- Ayetin tercümesi ve tefsiri

c. Yetimin Hakkı

- 1- Yetimin hakkı ile ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri

d. Nikah

- 1- Nikah ile ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri
- 3- Nikahın hükümleri
- 4- Nikahın faziletleri
- 5- Nikahın faydaları

¹⁰⁹ *Tefsir-i Şerif-i Sınıf-i Dahum*, (Onuncu sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-81.

e. İlim

- 1- İlimle ilgili ayet
- 2- Ayetin tercüme ve tefsiri
- 3- Hz. Adem'in ilmi
- 4- Hz. Adem'in ziraat bilgisi

f. Hz. Adem'den Sonra Gelen Peygamberlerin Hikayeleri

- 1- Hz. Nuh'un gemisi
- 2- Hz. Davud'un hikayesi
- 3- Hz. Süleyman'ın hikayesi¹¹⁰

2.3.3.6. Onikinci Sınıf Din Eğitimi Kitapları

Lise onikinci sınıfta okutulan derslerden akaid (Akaid-i Şerif) dersi öğretim programı şöyledir:

a. Tevhid İlmi

- 1- Tevhid ilminin sıfatları
- 2- Tevhid ilminin faziletleri
- 3- Tevhid ilminin farz olması

b. Allah'ın Birliğine İman

- 1- Allah (c.c)'ın birliğiyle ilgili ayet
- 2- Ayetin tercümesi

c. Hz. İbrahim'le Nemrut tartışması

- 1- Tartışma ile ilgili ayet
- 2- Ayetin tercümesi

¹¹⁰ *Tefsir-i Şerif-i Sınıf-i Yazdahum*, (On birinci Sınıf), s. 1-113

d. Hz. Musa ile Allah (c.c.)'ın Konuşması

1- Konuşması ile ilgili ayet

2- Ayetin tercümesi

e. İman ve İslam

1- İman ve islam'ın tarifi

2- İman ve islam'ın hükmü

3- İman ve islam'la ilgili ayet

4- Ayetin tercümesi

f. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği

1- Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği ile ilgili ayet

2- Ayetin tercümesi

g. Hz. Muhammed'in Miracı

1- Hz. Muhammed (s.a.v.)'in miraç hikayesi

2- Miraçla ilgili hadis

ğ. Günah

1- Günahın tarifi

2- Günah çeşitleri¹¹¹

¹¹¹ *Akaid-i Şerif-i Sınıf-i Duvazdahum*, (Onikinci sınıf), s. 1-70.

Afganistan'daki ortaokul ve liselerin haftalık ders programlarını şematik olarak göstermek gerekirse.

Tablo-5: Ortaokul 7. sınıf haftalık ders programı¹¹²

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	4
انگلیسی	İngilizce	4
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
دنیات	Din Bilgisi	2
فزیک	Fizik	2
کیمیا	Kimya	2
پشتو	Peştuca	4
حدیث	Hadis	1
بیولوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	3
جغرافیہ	Coğrafya	2
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تجوید	Tecvit	2
TOPLAM		36

¹¹² *Nisab-i Talimi-i Sınıfı Haftum-i Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.*

Tablo-6: Ortaokul 8. sınıf haftalık ders programları¹¹³

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	4
انگلیسی	İngilizce	4
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
دنیات	Din Bilgisi	2
فیزیک	Fizik	2
کیمیا	Kimya	2
پشتو	Peştuca	4
حدیث	Hadis	1
بیلوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	3
جغرافیه	Coğrafya	2
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تجوید	Tecvit	2
TOPLAM		36

¹¹³ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Aştum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Tablo-7: Ortaokul 9. sınıf haftalık ders programları¹¹⁴

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	4
انگلیسی	İngilizce	4
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
دنیات	Din Bilgisi	2
فیزیک	Fizik	2
کیمیا	Kimya	2
پشتو	Peştuca	4
حدیث	Hadis	1
بیولوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	3
جغرافیہ	Coğrafya	2
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تجوید	Tecvit	2
TOPLAM		36

¹¹⁴ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Nuhum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Tablo-8: Lise 10. sınıf haftalık ders programları¹¹⁵

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	4
انگلیسی	İngilizce	4
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
تعلیمات دینی	Din Bilgisi	2
فیزیک	Fizik	2
کیمیا	Kimya	2
پشتو	Peştuca	4
حدیث	Hadis	1
بیولوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	3
جغرافیه	Coğrafya	2
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تفسیر شریف	Tefsiri Şerif	2
TOPLAM		36

¹¹⁵ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Dahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Tablo-9: Lise 11. sınıf haftalık ders programları¹¹⁶

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	3
انگلیسی	İngilizce	5
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
تعلیمات دینی	Din Bilgisi	2
فیزیک	Fizik	3
کیمیا	Kimya	3
پشتو	Peştuca	3
حدیث	Hadis	1
بیولوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	3
جغرافیه	Coğrafya	1
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تفسیر شریف	Tefsiri Şerif	2
TOPLAM		36

¹¹⁶ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Yazdahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Tablo-10: Lise 12. sınıf haftalık ders programları¹¹⁷

Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	SAAT
دری	Dari (Farsça)	4
انگلیسی	İngilizce	4
تاریخ	Tarih	2
عربی	Arapça	2
تعلیمات دینی	Din Bilgisi	3
فیزیک	Fizik	2
کیمیا	Kimya	2
پشتو	Peştuca	3
حدیث	Hadis	1
بیولوژی	Biyoloji	2
ریاضی	Matematik	2
جغرافیہ	Coğrafya	2
معلومات مدنی	Kültür ve Medeni Bilgisi	2
هندسه	Geometri	2
تفسیر شریف	Tefsiri Şerif	3
TOPLAM		36

2.4. Yüksek Öğretimde Din Eğitimi

Eğitimin ilk ve ortaöğretim kademelerinde olduğu gibi, yükseköğretimde din eğitim-öğretimi de eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Yükseköğretimde Şeriat Fakültesi dışındaki diğer bütün akademik

¹¹⁷ Nisab-i Talimi-i Sınıfı Duazdahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

kurumlarda din eğitim-öğretimi “din dersi (Sakafatı¹¹⁸)” adıyla programda yer almaktadır. Hukuk Fakültelerinde ise din dersinin yanında İslam Hukuku ile ilgili dersler de verilmektedir.

Şeriat Fakültesinin dışındaki yükseköğretim kurumlarında verilen din dersleri, Şeriat Fakültesinin Sakafat Bölümü tarafından verilmektedir. Bünyesinde Şeriat Fakültesi olmayan Üniversitelerde (Tıp, Eğitim ve Teknik Eğitim Üniversiteleri) ise üniversitelerin Sakafat bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümlerin öğretim programları Şeriat Fakültesi tarafından düzenlenmektedir. Konu ile ilgili açıklayıcı bilgiler Şeriat Fakültesinin tanıtımında verilecektir.

Afganistan’da faaliyet gösteren, halen aktif olarak eğitim-öğretimlerine devam eden, bütün masrafları devlet tarafından karşılanan 25 tane devlet üniversitesi ve yükseköğretim enstitüsü bulunmaktadır. Bunları, kuruluş tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz.

1. Kabil Üniversitesi (Puhantun-1 Kâbul 1946)
2. Ningarhar Üniversitesi (Puhantun-1 Ningarhar 1964)
3. Belh Üniversitesi (Puhantun-1 Belh 1987)
4. Herat Üniversitesi (Puhantun-1 Herat 1988)
5. Kandahar Üniversitesi (Puhantun-1 Kandahar 1990)
6. Tahar Üniversitesi (Puhantun-1 Tahar 1995)
7. Bağlân Üniversitesi (Puhantun-1 Bağlân 1992)
8. Bamyân Üniversitesi (Puhantun-1 Bamiyan 1996)
9. Alberuni Üniversitesi (Puhantun-1 Alberuni 1998)
10. Host Üniversitesi (Puhantun-1 Host 2003)
11. Kabil Eğitim Üniversitesi (Puhantun-1 Talim ve Terbiye Kâbul 2003)
12. Kabil Tıp Üniversitesi (Puhantun-1 Tıbb-1 Kâbul 2004)

¹¹⁸ Sakafat: Terim olarak “İslam Kültürü” anlamına gelmektedir. Sakafat, Şeriat Fakültesinde “İslam Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin adı ve bu derse özel bölümün(department) da adını taşımaktadır.

13. Sait Cemaluddin Üniversitesi (Puhantun-1 Said Cemaluddin Kunar)
14. Kunduz Üniversitesi (Puhantun-1 Kunduz)
15. Cuzcan Üniversitesi (Puhantun-1 Cuzcan)
16. Kabil Teknik Üniversitesi (Puhantun-1 Puliteknik-i Kâbul 2004)
17. Paktiya Üniversitesi (Puhantun-1 Paktiya 2004)
18. Parvan Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-1 Tasilat-1 Ali Parvan)
19. Faryab Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-i Tasilat-1 Âlî Faryab)
20. Badahşan Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-i Tasilat-1 Âlî Badahşan)
21. Samangan Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-1 Tasilat-1 Ali Samangan)
22. Panşir Yükseköğretim Enstitüsü (Entitüt-1 Tasilat-1 Ali Panşir)
23. Lağman Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-1 Tasilat-1 Ali Lağman)
24. Gazni Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-1 Tasilat-1 Ali Gazni 2010)
25. Hilmand Yükseköğretim Enstitüsü (Enstitüt-1 Tasilat-1 Ali Hilmand)¹¹⁹

Bunların dışında, şu anda, 67 tane özel üniversite ve yükseköğretim enstitüsü de eğitim-öğretimlerine devam etmektedir.

2.4.1. Şeriat Fakültelerinin Genel Hedefleri

Dini ilimler merkezi olan Şeriat Fakültesi'nin kuruluş amacı din eğitim-öğretimini, yaygın eğitim-öğretim zemininden örgün eğitime taşımak, İslami ilimleri modern metotlarla bilimsel araştırma konusu yapmak, akıl-nakil, klasik ve yeni ilimlerin sentezini yapmak, İslam ilimlerinin ışığında çeşitli sahalarda akademik,

¹¹⁹<http://www.mohe.gov.af/?p=home> (15.07.2012).

adalet, yargı organları, dini kurumlar (Fetva, Hac ve Evkaf) ve Maarif Bakanlığı kurumlarında münevver ve aydın ilim adamları yetiştirmektedir.¹²⁰

Afganistan'da devlet üniversitelerinde 8 Şeriat Fakültesi bulunurken, özel üniversitelerin 6 Şeriat Fakültesi bulunmaktadır. Toplamı 14 olan bu fakülteleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Kabul Fakülte-1 Şeriat)
2. Ningarhar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Ningarhar Fakülte-1 Şerita)
3. Belh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Belh Fakülte-1 Şeriat)
4. Kandahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Kandahar Fakülte-1 Şeriat)
5. Herat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Herat Fakülte-1 Şeriat)
6. Alberuni Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Alberuni Fakülte-1 Şeriat)
7. Host Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Host Fakülte-1 Şeriat)
8. Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Tahar Fakülte-1 Şeriat)¹²¹
9. Davet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Davet Fakülte-1 Şeriat)
10. Selam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Selam Fakülte-1 Şeriat)
11. Tabış Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Tabış Fakülte-1 Şeriat)
12. Afgan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Afgan Fakülte-1 Şeriat)
13. Cami Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Cami Fakülte-1 Şeriat)
14. Giyas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Puhantun-1 Giyas Fakülte-1 Şeriat)¹²²

¹²⁰ <http://www.mohe.gov.af/?lang=da&p=home> (03.07.2012).

¹²¹ <http://www.mohe.gov.af/?p=gov> (01.07.2012).

¹²² <http://www.mohe.gov.af/?p=private> (01.07.2012).

Örnek olarak Tahar Üniversitesinin Şeriat Fakültesinde okutulan ders müfredatlarını şematik olarak göstermeye çalışacağız:

2.4.2. Ders ve Müfredat Programları

Tablo-11: Şeriat Fakültesi 1. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları¹²³

Birinci Dönem	İkinci Dönem
Akaid	Akaid (Kelam)
Tecvit	Tefsir
Kur'an İlimleri	Hadis
Sarf ve Nahiv	Fıkıh
Teşri Tarihi	Modern Mantık
İngilizce	Belagat
Siretü-n-Nebi	Fıkıh Usulü
Fıkıh	Afganistan Muasır Tarihi
Belagat	Sarf ve Nahiv

¹²³ *Taksim Avkat-ı Sınıfi Avval Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Birinci Sınıf Dönem Ders Müfredatları).

Tablo-12: Şeriat Fakülesi 2. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları ¹²⁴

Birinci Dönem	İkinci Dönem
Afganistan Muasır Tarihi	Tefsir
Akaid (İlahiyat)	Fıkıh
Fıkıh Usulü	Hadis
Uluslararası Genel Hukuk	Sarf ve Nahiv
Belagat	Fıkıh Usulü
Arapça	İslam Medeniyet Tarihi
Sarf ve Nahiv	Felsefe Tarihi
Tefsir	Eğitim Psikolojisi
Hadis	Akaid (Nübüvvet)

Tablo-13: Şeriat Fakülesi 3. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları ¹²⁵

Birinci Dönem	İkinci Dönem
Fıkıh Usulü	Tefsir
Sarf ve Nahiv	Hadis
Hukuk	Fıkıh Usulü
Felsefe	Fıkıh
Fıkıh	Siretü-n-Nebi
Tefsir	Sarf ve Nahiv
Pedagoji	İslam Felsefesi
Hadis	Vecibeler Hukuku
Siretü-n Nebi	Dinler Tarihi

¹²⁴ *Taksim Avkat-ı Sınıfi Duhum Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Birinci Sınıf Dönem Ders Müfredatları).

¹²⁵ *Taksim Avkat-ı Sınıfi Seum Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesini İlahiyat Fakültesinin Üçüncü Sınıf Dönem Ders Müfredatları).

Tablo-14: Şeriat Fakülesi 4. sınıfta okutulan kitaplar ve müfredatları ¹²⁶

Birinci Dönem	İkinci Dönem
Fıkıh	Tefsir
Tasavvuf İrfan	Hadis
Tefsir	Fıkıh
Usulü Fıkıh	Fetva Usulü
Sarf ve Nahiv	Miras
Hadis	Sarf ve Nahiv
Kavaid-i Küliye-i Fıkıh	Hüküm Usulü
Hukuk	Tasavvuf İrfan
İslam Mali Hukuku	Bitirme Tezi

¹²⁶ *Taksim Avkat-ı Sınıfi Çaharım-ı Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Dördüncü Sınıf Dönem Ders Müfredatları).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Afganistan Maarif ve Yükseköğretim Bakanlığı'nın genel hedeflerinin başında, nesillerin İslam dininin inanç esaslarına göre yetiştirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın bütün eğitim-öğretim kademelerinde din eğitim-öğretimi yapılmaktadır. Din eğitim-öğretimi, eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre, programlarda farklı şekillerde yer almaktadır. Şöyle ki; din eğitimi, bazı eğitim kurumlarının programlarında, sadece "din dersi" şeklinde yer alırken, sadece din eğitim-öğretiminin yapıldığı eğitim kurumları da vardır.

Afganistan'da dini eğitim kurumları, yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın dini eğitim veren kurumlar, halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur'an kursları, medreseler ve camilerdir. Örgün dini eğitim kurumları ise, Maarif ve Yükseköğretim Bakanlıkları'na bağlı darulhüffazlar, medreseler ve şeriat fakülteleridir.

Maarif Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumlarında din eğitimi, gelişim ve öğrenme seviyesine göre, okul öncesi anaokulundan başlanarak, eğitim-öğretimin bütün kademelerinde verilmektedir.

Okullarda verilen Dini Eğitim ve Öğretim derslerinde üzerinde durulan konular daha çok inanç ve ibadetle ilgili konulardır. Afganistan'da din eğitimi, ilköğretimde olduğu gibi ortaokul ve lisede de zorunlu olarak verilmektedir. Ortaokul ve lisede verilen din eğitimi derslerinde de üzerinde durulan konular daha çok inanç, ibadet ve ahlakla ilgili konulardır.

Afganistan'da ilkokul, ortaokul ve lisede ders kitaplarının hazırlanması ve konuların işlenmesinde, konuyla ilgili ayet ve hadislere yer verilmektedir. Eğitim programlarında eksiklikler görülmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi için ders kitapları ve eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekir. İlkokul, ortaokul ve lisede Kur'an-ı Kerim, Dini Eğitim ve Öğretim (Talim ve Terbiye-i Dini), Hadis (Hadis-i Şerif), Tefsir (Tefsir-i Şerif), Akaid (Akaid-i Şerif) derslerinin pedagojik formasyona sahip branş öğretmenleri tarafından okutulması, başarının artmasına katkı sağlayacaktır. Afganistan'da ilkokul, ortaokul ve liselerde 1-3.

sınıflarda Din Eğitimi (Talim ve Terbiye-i Dini), 6-8. sınıflarda Hadis-i Şerif, 10-12. sınıfta da Tefsir-i Şerif ve Akaid dersleri için hazırlanan ders kitapları, şekil ve tasarım açısından aynı özelliklere sahiptir.

Ders kitapları, öğretme-öğrenme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğreneceği ve öğretmenlerin ise neler öğreteceğini önemli ölçüde etkileyen bir kaynaktır. Afganistan'daki ders müfredatını incelediğimiz zaman; ortaokul ve liselerdeki müfredatın, öğrencilerin psikolojik gelişim çağlarına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin gelişim çağları dikkate alınmamıştır. Bunun yanında eğitim ve öğretimde esas olan *basitten zora doğru* kuralının uygulanmaması da Afganistan'daki eğitim sisteminde en önemli eksikliklerden biridir. Verimli bir eğitim-öğretim faaliyeti için bu kuralın da dikkate alınması gerekir.

Kısaca, Afganistan'da eğitim ve öğretimin başarılı olabilmesi için öncelikle eğitim sisteminin bütün unsurlarıyla birlikte yeniden yapılandırılması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

İlkokul ve ortaokullarda verilen din eğitiminde, öğrencileri, dini, ahlaki ve temel inanç meselelerinin yanı sıra, İslam ilimleriyle tanıştırmak amaçlanmalıdır. Derslerde Allah (c.c)'ı bilmenin, kişinin kendisini bilmesiyle gerçekleşeceği bilinci verilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulvekil, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i çarım* (dördüncü sınıf), Kabil, 1386/2008.

Akaid-i Şerif-i Sınıf-i Duvazdahum, (Onikinci sınıf).

AKKURT Mehmet, *Afganistan'ın Yapılanmasına Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

AMAÇ Aziz Muhammed, *Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri Afganistan*, İrfan Dergisi İkinci Sayı, Kabil, 1991.

ATAİ Muhammed İbrahim, (Çev. Cemil-u Rahman, Kamgar), *Nigahi Muhtasar ba Tarihi Muhassiri Afganistan*, Maivand Yay. Kabil, 2010.

AYHAN Halis, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, Damla, Yay, Bursa, 1982.

AYHAN Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara, 1985.

BAHTİYAR Bismillah, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i duvum* (ikinci sınıf), Kabil, 1387/2009.

BAHTİYAR Bismillah, *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i sevum* (üçüncü sınıf), Kabil, 1386/2008.

BEG Rauf, *Adı Afganistandı Talibanın eline nasıl düştü*, İstanbul, 2001.

BEYZA Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 1988.

BİLGİLİ Fatih Menderes, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yay. İstanbul, 2005.

BİLGÜ İlhan, "Afganistan", *DİA*, İstanbul, 1987, I.

Da Afganistan İslam-i İmarat Rasm-i Caride (Afganistan İslami Emirliği Resmi Dergisi) Sayı. 896, Kabil, 1997.

DEMİREL Emin, *Taliban El Kaide Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DOĞAN Suleyman, *Cihada İttifak Koltukta İhtilaf Afganistan'da Kim Kazandı*, Marifet Yay, İstanbul, 1995.

GUBAR Mir Gulam Muhammed, *Coğrafya-ı Tarihi Afganistan*, Meyvend Yay, Kabil, 2005.

GÜNDÜZ Süleyman, *Afganistan Taliban ve Ladin*, Birey, Yayıncılık, İstanbul, 2001.

GÜLİSTANİ Abdulvekil, Abdulzahir, *Talim ve Terbiye-i Dinî sınıf-avel* (birinci sınıf) Matbaa-i Ahmet, 1386/2008.

Hadis-i Şerif-i Sınıf-ı Haştum, (Sekizinci sınıf).

Hadis-i Şerif-i Sınıf-ı Nuhum, (dokuzuncu sınıf) Kabil, 1386/2008.

HAKCU Mir Akka, *Afganistan Mudahilat-i Harici*, Kabil, 2005.

KAMGAR Cemil-u Rahnan, *Tarih-i Maarif-i Afganistan*, Mayvand Yay., Kabil, 2003.

KARVAL Mir Sahip, *Darsaay Talh Hibret Angiz Afganistan*, Kabil, 1384/2005.

MASUDİ Şir Ahmet *Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslami sınıf-i pencüm* (Beşinci sınıf), Kabil, 1386/2008.

Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan, 2003, I.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Yakum ila Seyum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Çaharum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Pencum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Şaşum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Mekatıbı Mutavasita-i Sınıfı Haftum, (Yedinci sınıf).

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Haftum-i Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Aştum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Nuhum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Dahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Yazdahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

Nisab-i Talimi-i Sınıfı Duazdahum Maktab-i Zukur, Merbuti Riyaset-i Maarif.

- NİYAZİ Muhammed Yusuf, *Hadis-i Şerif-i Sınıf-ı Haftum*, (Yedinci Sınıf) Kabil, 1386/2008.
- NİYAZİ Muhammed Yusuf, *Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Haşum*, (sekizinci sınıf), Kabil, 1386/2008.
- RAŞİT Ahmet, (Çev. Osman Akınhay), *Taliban İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yay, İstanbul, 2001.
- ROY Olivier, (Çev. Mustafa Kadri Orağlı), *Afganistan'da Direniş ve İslam*, Yöneliş Yay. İstanbul, 1990.
- SARAY Mehmet, "Afganistan", *DİA*, İstanbul, 1987, I.
- SARAY Mehmet, *Afganistan Ve Türkler*, Kitabevi Yay, İstanbul, 1997.
- SELİM Yavuz, *Afganistan ve Dostum*, Hiler Yay, Ankara, 2004.
- SEZGİN Osman, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1991.
- SİDDİQİ Jawad, *Afganistan'da Yüksek Öğretimde Din Eğitimi*, S.D.Ü. Sos.Bil.Ens. Yayınlanmış Yük.Lis.Tezi, İsparta, 2006.
- SOYYER Yılmaz, *Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban*, Fakülte Kitabevi Yay, Isparta, 2002.
- ŞALİZİ Albay Abdalbaki, *Vatanım Afganistan*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1989.
- ŞARIK Bahridin, *Tarihi Muhtasari Cinhuri Afganistan (Türkistan Afganistan)*, Tahran, 1388/2009.
- Taksim Avkat-ı Sınıfı Avval Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Birinci Sınıfın Dönem Ders Müfredatları).
- Taksim Avkat-ı Sınıfı Duhum Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İkinci Sınıfın Dönem Ders Müfredatları).
- Taksim Avkat-ı Sınıfı Seum Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Üçüncü Sınıfın Dönem Ders Müfredatları).
- Taksim Avkat-ı Sınıfı Çaharım-ı Fakülte-i Şariat-ı Puhantun-ı Tahar* (Tahar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Dördüncü Sınıf Dönem Ders Müfredatları).
- Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Haftum* (Yedinci Sınıf), Kabil, 1384/2006.
- Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Nuhum*, (yedinci sınıf), Kabil, 1381-2003.

TANİN Zahir, *Afganistan Dar Karni Bistum*, Tahran, 2004.

Tefsir-i Şerif-i Sınıf-i Dahum, (Onuncu sınıf), Kabil, 1386/2008.

Tefsir-i Şerif-i Sınıf-i Yazdahum, (On birinci Sınıf).

YILMAZ Aliye, *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, S.D.Ü. Sos.Bil.Ens. Yayınlanmış Yük.Lis.Tezi, Isparta, 2005.

<http://www.afghan-web.com/history/const/const1923.html> (01.10.2012).

<http://www.mohe.gov.af/?p=home> (15.07.2012).

<http://moe.gov.af/fa/page/2049> (12.06.2012).

<http://www.mohe.gov.af/?p=gov> (01.07.2012).

Seyr-i Tarih Maarif Asrî, <http://maruf.blogfa.com/post-18.aspx> (04.02.2012).

<http://www.mohe.gov.af/?p=private> (01.07.2012)